

ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԴՐՄԱՆ

ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԴՐՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Վերջին տասնամյակում, մի շարք երկրներում հանցագործությունների թվաքանակի աճի միտումը, ինչպես նաև քրեակատարողական հիմնարկների գերբեռնվածությունն ու հասարակության անվտանգության երաշխիքների նվազումը հանգեցրել են արդարադատության համակարգի նկատմամբ դժգոհության, որը նպաստում է արդարադատության նկատմամբ վստահության նվազմանը:

Զարգացած և զարգացող մի շարք երկրներում (որպես այլընտրանք) քրեական վերականգնողական արդարադատությունը ներկայումս ապահովում է առավել ճկուն հակազդում հանցագործությանը և նպաստում է արդարադատության համակարգի նկատմամբ վստահության աճին:

Վերականգնողական արդարադատության միջոցով մեծանում է հասարակության դերը՝ որպես հանցագործությունների և այլ իրավախախտումների դեմ պայքարի կարևոր գործոն, և հեշտությամբ հարմարեցվում է տվյալ երկրի ներքին իրավական համակարգին:

Այս առումով քրեական վերականգնողական արդարադատության սկզբունքները որդեգրած պետությունների փորձի ուսումնասիրությունը փաստում է, որ այդ պետություններում վերականգնողական ծրագրերի իրականացման

առաքելությունն իրականացնում են պրոբացիոն ծառայությունները¹՝ ապահովելով պատժի նպատակների իրացումը՝ ազատազրկման փոխարեն՝ անձին պահելով ազատության և հասարակության մեջ: Այս ծառայությունների հիմքում դրվեց հասարակությունում (համայնքում) անձի վերասոցիալականացման գաղափարախոսությունը, ինչը մասնակիորեն նպաստեց նաև քրեակատարողական հիմնարկների բեռնաթափման խնդրի լուծմանը:

Վերականգնողական արդարադատության հիմքում ընկած է այն գաղափարը, որ պատժի նպատակներին կարելի է հասնել հանցագործությունների հետ կապված խնդիրները լուծելու և տուժողին պատճառված վնասը վերականգնելու միջոցով այլ ոչ թե զուտ պատժողական մոտեցումներ ցուցաբերելով: Վերականգնողական արդարադատության դեպքում հաշվի են առնվում տուժողի և հանցագործություն կատարած անձի կարիքները, ինչպես նաև հանցագործություն կատարած անձին ազատազրկման վայրում պահելու փոխարեն պատժի կատարման և անձի վերասոցիալականացման գործընթացում ներգրավվում է համայնքը: Տուժողներն ավելի ակտիվ դերակատարություն են ունենում ողջ գործընթացի ընթացքում: Այսպիսով, վերականգնողական արդարադատությունն ընդգրկում է և՛ տուժողին, և՛ հանցագործություն կատարած անձին և շեշտը դնում է նրանց կարիքների վրա: Բացի այդ, այն նաև նախատեսում է աջակցության միջոցներ հանցագործություն կատարած անձանց համար՝ նպատակ ունենալով նվազեցնել նրանց կողմից նորից հանցագործություն կատարելու հավանականությունը:

Վերականգնողական արդարադատության մոտեցման համաձայն՝ հանցագործությունը և իրավախախտումը կատարվում է անձի, համայնքի նկատմամբ, այնուհետև օրենքի: Մինչդեռ քրեական արդարադատության պատժիչ ուղղվածությունը ուղղակիորեն բնորոշում է հանցագործությունը որպես պետության օրենքների խախտում, այլ ոչ որպես անձանց և իրենց հարաբերություններին ուղղված վնաս:

Վերականգնողական արդարադատությունը, որը երկխոսության հնարավորություն է ստեղծում տուժողի և հանցագործություն կատարած անձի միջև,

---

¹ UN Office on Drugs and Crime, Handbook on Restorative Justice Programmes
ardz.voroshum-MQ-007

ցույց է տալիս տուժողի կողմից արդարադատությունից բավարարվածության ավելի բարձր ցուցանիշ, իսկ հանցագործություն կատարած անձի կողմից՝ պատասխանատվության ավելի մեծ զգացումի ձևավորում²:

Ելնելով վերականգնողական արդարադատության սկզբունքներից՝ արդարադատության ոլորտում իրականացվող բարեփոխումները պետք է ենթադրեն ազատագրկման ավանդական գաղափարախոսությունից անցում դեպի վերասոցիալականացման և վերականգնողական արդարադատության գաղափարախոսությանը, որի էությունը ազատագրկմանն այլընտրանքային միջոցներով պատժի նպատակներին հասնելն է:

Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի 2012 թվականի հունիսի 30-ի «Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» թիվ ՆԿ-96-Ա կարգադրությամբ հաստատված միջոցառումների ցանկի քրեական արդարադատության և քրեական պատիժների համակարգի արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված միջոցառումներում առաջնայնություններից են քրեակատարողական համակարգի բարեփոխումները, որտեղ ամրագրված է նաև Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության ենթակայությամբ գործող պրոբացիայի պետական ծառայության ստեղծման անհրաժեշտությունը: Բացի այդ, պրոբացիոն ծառայության ստեղծումը նախատեսված է նաև Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2014 թվականի մայիսի 19-ի թիվ 511-Ա որոշմամբ հաստատված Հայաստանի Հանրապետության կառավարության գործունեության ծրագրով:

Թերևս փաստ է, որ քրեակատարողական համակարգը կազմում է իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասը, և դրա բարեփոխումները փոխկապված են իրավական ողջ համակարգում տեղի ունեցող օրենսդրական և գործնական բարեփոխումների հետ: Դրանով պայմանավորված՝ անհրաժեշտ է բարեփոխումներով խթանել փոփոխություններ երեք մակարդակներում.

---

² Lawrence W Sherman and Heather Strang "Restorative Justice: The Evidence", 2007, p.4 <http://www.restorativejustice.org/10fulltext/restorative-justice-the-evidence>
ardz.voroshum-MQ-007

1) ռազմավարական մակարդակում անհրաժեշտ է զգալիորեն ավելի մեծ օժանդակություն ցուցաբերել ազատությունից զրկման այլընտրանքային հարկադրանքի միջոցների ներդրմանը՝ հաշվի առնելով, որ արդարադատության համակարգում չափազանց շատ են կիրառվում ազատությունից զրկելու հետ կապված հարկադրանքի միջոցները:

2) գործառնական մակարդակում անհրաժեշտ է խթանել աշխատանքի արդյունավետ մեթոդները, որոնք նկարագրված են համայնքային պատիժների և միջոցների վերաբերյալ եվրոպական կանոններում («European Rules on Community Sanctions and Measures») և Պրոբացիայի եվրոպական կանոններում («European Probation Rules», 2010 թ.):

3) կազմակերպական մակարդակում անհրաժեշտ է ներդնել պրոբացիայի ծառայություն՝ ապահովելով դրա գործառույթների արդյունավետ իրականացումը երկրի ողջ տարածքում:

«Պրոբացիա» թարգմանաբար նշանակում է փորձաշրջան կամ փորձություն: Պրոբացիա հասկացության բնորոշման վերաբերյալ առկա են տարբեր մոտեցումներ: Որոշ հեղինակներ, գտնում են, որ պրոբացիայի էությունն այն է, որ դատավճիռն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն կասեցվում է, փոխարենը հանցագործություն կատարած անձն ազատություն է ստանում պրոբացիայի մարմնի վերահսկողության և հատուկ պայմանների առկայությամբ³:

Մեկ այլ աղբյուրի համաձայն՝ պրոբացիան հատուկ ընտրված հանցագործություն կատարած անձանց հետ աշխատանքներ տանելու մեթոդ է, որը բնութագրվում է պատժի պայմանական կասեցմամբ և իրավախախտի նկատմամբ վերահսկողության սահմանմամբ:

Մեկ այլ մոտեցման համաձայն՝ պրոբացիան ազատ համակարգ է, որը կիրառվում է այն իրավախախտների նկատմամբ, ովքեր առանձնանում են իրենց քրեական անհատականությամբ, կատարված հանցանքի բնույթով, գործող համակարգի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքով⁴:

---

³ Handbook on Probation Services, UN Interregional Crime and Justice Research Institute

⁴ Cartledge et al. 1981, in Harris 1995: 3-4

Այդուհանդերձ, «պրոբացիա» արտահայտության իրավական բացատրությունը տրվել է Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեի կողմից անդամ-պետություններին ուղղված թիվ 2010/1 հանձնարարականով⁵ (այսուհետ նաև՝ ԵԽ հանձնարարական), համաձայն որի՝ «Պրոբացիան վերաբերում է օրենքով սահմանված և հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ նշանակված պատիժների ու միջոցների կատարմանը հասարակությունում: Այն ներառում է մի շարք գործողություններ և միջամտություններ, որոնց թվում են վերահսկողությունը, ուղղորդումն ու աջակցությունը՝ ուղղված հանցագործություն կատարած անձի սոցիալական ներգրավմանը, ինչպես նաև հանրային անվտանգությանը նպաստելուն»: Օրենքով սահմանված կարգով ստեղծված ցանկացած մարմին, ով իրականացնում է վերը թվարկած գործառույթները, ձևավորում է պրոբացիայի ծառայությունը: Սա այն մոտեցումն ու գիտակցումն է, որից բխում են նաև սույն հայեցակարգով նախատեսված մոտեցումները:

Հայաստանի Հանրապետությունում ներկայում գոյություն չունի պրոբացիայի առանձին ծառայություն, սակայն վերջինիս բնորոշ մի շարք գործառույթներ իրականացնում են քրեակատարողական հիմնարկների սոցիալական, հոգեբանական ու իրավական աշխատանքներ իրականացնող ստորաբաժանումները և Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժինը (իր տարածքային բաժանմունքներով):

1) Արդեն ավելի, քան 10 տարի է, ինչ Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական հիմնարկներում գործում են սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների (այսուհետ նաև՝ ՍՀԻ աշխատանքներ) իրականացման ստորաբաժանումները: Քրեակատարողական համակարգում այս ծառայությունների ձևավորումը սերտորեն կապված է համակարգում տեղի ունեցող արմատական փոփոխությունների և վերակազմավորումների հետ, որոնք սկսվել են դեռևս 1999 թվականից: Նշված բարեփոխումների արդյունքում Քրեակատարողական ծառայությունում որպես կառուցվածքային ստորաբաժանումներ ստեղծվեցին

---

⁵Recommandation CM/Rec(2010)1 du Comité des Ministres aux Etats membres sur les règles du Conseil de l'Europe relatives à la probation
ardz.voroshum-MQ-007

սոցիալ-հոգեբանական վերականգնման բաժինները: Չնայած այս միավորները ստեղծվեցին նախկին քաղաքական դաստիարակչական բաժինների աշխատակազմի հենքի վրա՝ շարունակելով նախկին որոշ գործառույթների իրականացումը, սակայն գաղափարական առումով դրանք նոր կազմավորումներ էին, քանի որ հիմնված էին այլ գիտատեսական հենքի վրա և ներառեցին տվյալ ոլորտի համար սկզբունքորեն նոր մասնագիտություններ:

Նորաստեղծ միավորները ստեղծման սկզբնական ժամանակահատվածում կոչվեցին սոցիալ-հոգեբանական վերականգնման, ապա սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների բաժիններ՝ ներառելով երեք առանձին ծառայություններ և մասնագիտական ուղղություններ՝ սոցիալական աշխատանք, հոգեբանական ծառայություն և իրավական աշխատանք: Սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների բաժինները կոչված են գործնականում կյանքի կոչել պատժի կատարման մարդասիրության, օրինականության, օրենքի առջև դատապարտյալների հավասարության, պատիժների կատարումը տարբերակելու և անհատականացնելու, պատիժների և ուղղման միջոցների զուգակցման սկզբունքների վրա:

Բաժնի առջև դրվեցին մի շարք գործառույթներ, որոնց իրականացումն ըստ էության պետք է ապահովեր դատապարտյալների ուղղումը, վերականգնումը և հասարակության մեջ նրանց հետագա վերաինտեգրման համար կայուն երաշխիքների ստեղծումը:

Այս հիմնարար խնդիրն արտացոլվեց նաև ոլորտը կանոնակարգող՝ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի 2008թ. մայիսի 30-ի «Կալանավորվածների և դատապարտյալների հետ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներ իրականացնող կառուցվածքային ստորաբաժանումների գործունեության կարգը հաստատելու մասին» թիվ 44-Ն հրամանով, որտեղ ամրագրվեց գործառույթների այն շրջանակը, որը պետք է կատարվեր տվյալ ստորաբաժանումների կողմից: Մասնավորապես՝ սոցիալական աշխատանք, հոգեբանական աշխատանք, իրավական աշխատանք, արտաքին աշխարհի հետ կապի պահպանման աշխատանքներ և մի շարք մասնավոր այլ

գործառույթներ, ինչպիսիք են՝ կրթական, մարզական, մշակութային, հոգևոր-կրոնական միջոցառումների կազմակերպումը, օգտակար զբաղվածության խթանումը (ստեղծագործական գործունեության խթանում), հասարակական և այլ կազմակերպությունների ներգրավումը համատեղ վերականգնողական ծրագրերում և այլն:

Քրեակատարողական հիմնարկներում իրականացվող սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների արդյունավետության վերլուծության արդյունքում ի հայտ են գալիս հետևյալ 3 խումբ խնդիրները՝

ա. իրավական դաշտի կատարելագործման անհրաժեշտություն (ներառյալ՝ այլ պետական ու ոչ պետական կառույցների հետ համագործակցության ամրագրում, անձի ու վարքի գնահատման հստակ և ունիվերսալ չափորոշիչների ամրագրում, անձի կողմից կրկնահանցագործություն կատարելու ռիսկի գնահատման չափորոշիչների մշակում, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման ներկայացման կարգի հստակեցում և այլն)։

բ. անձնակազմի որակական ու քանակական անբավարարություն (ներառյալ՝ նեղ մասնագիտական կադրերի առկայություն, հստակ և նեղ մասնագիտական վերապատրաստումների, հաճախ նաև պատրաստումների անհրաժեշտություն, ինչպես նաև մեկ մասնագետին բաժին ընկնող դատապարտյալների թվաքանակի հավասարակշռում և այլն)։

գ. նյութատեխնիկական բազայի բարելավման անհրաժեշտություն (աշխատակազմի սենյակների անբավարար կահավորվածություն, համակարգչային թերհագեցվածություն, տնայցերի կամ սոցիալական աշխատանքի համար անհրաժեշտ այլ գործողությունների կատարման համար տրանսպորտային միջոցի և վառելիքի բացակայություն և այլն)։

2) Հետխորհրդային Հայաստանում քրեական արդարադատության համակարգի բարեփոխումների պահանջներից մեկն էր ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների ենթահամակարգի զարգացումը: 2005 թվականին ստեղծվեցին Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների

կատարման ստորաբաժանումները (այսուհետ նաև՝ ԱՊԿԲ)՝ Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային բաժանմանը համապատասխան բաժանմունքներով:

Կազմավորված նորաստեղծ ստորաբաժանումների առջև խնդիր դրվեց ապահովել Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով սահմանված ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների կատարումը և մասնավորապես՝ տուգանքը, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, հանրային աշխատանքները և հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելը: Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2006թ. հոկտեմբերի 26-ի «Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնի տարածքային մարմինների գործունեության կարգը հաստատելու մասին» թիվ 1561-Ն որոշմամբ բաժնի առջև դրվեցին նաև հետևյալ խնդիրները՝ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հետևանքով փորձաշրջանի մեջ գտնվող դատապարտյալների, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատված անձանց, պատժի կրման հետաձգումով հղի կանանց կամ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ վերահսկողությունը:

Այլընտրանքային ստորաբաժանման գործունեության հետ կապված՝ առկա են որոշ խնդիրներ, որոնք տարիների ընթացքում լուծում չեն ստացել և բացասական ազդեցություն են ունենում ստորաբաժանման գործունեության արդյունավետության վրա: Մասնավորապես այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումների ստեղծման օրվանից՝ սոցիալական աշխատողի և հոգեբանի հաստիքներ առհասարակ չեն նախատեսվել և այսօր էլ գոյություն չունեն այն դեպքում, երբ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության՝ ոլորտը կանոնակարգող որոշմամբ, ամրագրված են որոշակի գործառույթներ, որոնք ուղղակիորեն պահանջում են համապատասխան մասնագիտական գիտելիքներ ու հմտություններ:

Մյուս խնդիրը, որը նկատվում է այս ստորաբաժանումներում, սոցիալական ծառայությունների հետ առկա համագործակցության ցածր աստիճանն է, հատկապես՝ զբաղվածության ծառայությունների հետ: Կան մի շարք իրավական, կազմակերպչական ու մասնագիտական ռեսուրսների բարելավման խնդիրներ, որոնց լուծումն այսօր ևս խիստ հրատապ է դարձել: Հաշվի առնելով այն, որ օրենսդրությամբ սահմանված պատժի անհատականացման սկզբունքը և պատժի նպատակներից մեկը՝ ուղղումը (առավելապես մասնագիտական միջամտությունների ձևով), ազատագրկման ընթացքում իրականացվում է քրեակատարողական ծառայության ՍՀԻ աշխատանքների բաժինների միջոցով, անհրաժեշտ է խիստ ուշադրություն դարձնել նաև մասնագետների գործառույթների և նրանց միջև համագործակցության եզրերի հստակ սահմանմանը, մասնագետների թվաքանակի և նրանց համար սահմանված գործառույթների հավասարակշռությանը, մասնագետների անընդհատյա և կանոնավոր պատրաստմանն ու վերապատրաստմանը:

ԳԼՈՒԽ 1. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՊՐՈԲԼԵՄԱՅԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՍՏԵՂԾՄԱՆ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐ

Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի ծառայության ստեղծումը և զարգացումը հիմնավորվում է առնվազն հետևյալ հանգամանքներով. նախ՝ պրոբացիայի ծառայության ստեղծումը բխում է քրեական արդարադատության ոլորտում եվրոպական երկրների որդեգրած քաղաքականությունից: Մասնավորապես, մարդու իրավունքները և ազատությունները այն հիմնարար արժեքներն են, որոնք երաշխավորվում են պետության կողմից, և պետական հարկադրանքի բոլոր միջոցները, այդ թվում՝ պատիժը, պետք է հիմնված լինի այդ արժեքների վրա: Պետական հարկադրանքի և վերահսկողության գործառույթներ ունեցող ոլորտում առավել ցայտուն և նկատելի է, թե որքանով է Հայաստանի Հանրապետությունը իրապես որդեգրել այս քաղաքականությունը, և որքանով է պատրաստ իրականացնել այն բարեփոխումները, ստեղծել այն իրավական դաշտը, որի վերաբերյալ ստանձնել է համապատասխան պարտավորություններ:

Երկրորդը՝ պրոբացիայի ծառայությունը, համագործակցելով ազատագրկման ձևով պատիժ կատարող հիմնարկի մասնագիտական անձնակազմի հետ, կիրականացնի դատապարտյալի վերականգնման և վերաինտեգրման երաշխիքների ստեղծման գործառույթները՝ միևնույն ժամանակ ստանձնելով Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով սահմանված այլընտրանքային պատիժների կատարումը:

Երրորդը՝ քրեական գործերի մինչդատական քննության փուլում մեղադրյալի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառվում է մեծամասամբ կալանավորումը, իսկ որպես որոշումների հիմնավորում հիմնականում նշվում է մեղադրյալի կողմից քննությունից խուսափելը, կամ վերջինիս խոչընդոտելը, ապացուցողական տվյալների վրա ազդեցությունը, նոր հանցանքի կատարման հավանականությունը: Այս առումով հատկանշական է նաև այն, որ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու դեպքում, որպես կանոն, մեղադրյալը չի «խուսափում» ազատագրկման ձևով պատիժ կրելուց և ստացվում է այնպես, որ հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ դատարանների կողմից նշանակվող պատժատեսակը գերազանցապես ազատագրկումն է (2013թ. ընթացքում դատարանների կողմից քննված քրեական գործերի 21 տոկոսն է, որ ազատագրկման ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել, ցածր է նաև ազատագրկման հետ չկապված պատիժների նշանակման տոկոսը. ուսումնասիրված 3829 անձի նկատմամբ նշանակված պատիժները՝ ազատությունից զրկելու հետ կապված պատժատեսակը, կիրառվել է 2179 (56.9%) անձի նկատմամբ: Այս պատժատեսակով պատժաչափի միջին տևողությունը կազմել է 38.3 ամիս: Առավելագույն պատժաչափը կազմել է 10-15 տարի և կիրառվել է քառասունչորս անձանց նկատմամբ: Դատարանի կողմից պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել 818 անձի նկատմամբ, ինչը կազմում է ընդհանուր թվի 21.4%-ը⁶):

Նման պայմաններում պրոբացիայի ծառայության ներդրումը կնպաստի ինչպես դատարանների կողմից ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժների անհարկի նշանակման, այնպես էլ մեղադրյալների նկատմամբ կալանավորումը

---

⁶ Զեկույց, Պատժողական քաղաքականությունը ՀՀ-ում: «Իրավունքների պաշտպանություն առանց սահմանների» ՀԿ, Երևան, 2010
ardz.voroshum-MQ-007

որպես խափանման միջոց ընտրելու դեպքերի նվազմանը և կնվազեցնի նաև քրեակատարողական հիմնարկների գերբնակեցվածությունը: Հետևաբար Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի ծառայության ներդրման անհրաժեշտությունը բխում է նաև քրեակատարողական հիմնարկների գերծանրաբեռնվածության խնդրից:

Ներկայումս ինչպես մինչդաստական վարույթի ընթացքում կալանավորված, այնպես էլ ազատազրկման դատապարտված անձինք պահվում են քրեակատարողական գերծանրաբեռնված հիմնարկներում: Այս խնդիրը բազմիցս բարձրաձայնվել է նաև խոշտանգումների կանխարգելման Եվրոպական կոմիտեի կողմից ներկայացված զեկույցներում⁷: Բացի այդ, ազատազրկումը չի նվազեցնում կրկնահանցագործությունները և ոչ միշտ է նպաստում անձի ուղղմանը, ընդհակառակը, ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ քրեակատարողական հիմնարկում նախկինում պատիժը կրելը մեծացնում է կրկին հանցագործություն կատարելու հավանականությունը⁸:

Հարկ է նշել, որ պրոբացիայի ծառայությունն ապացուցել է իր տնտեսական արդյունավետությունը կիրառության բոլոր ձևերում և մոդելներում: Անձին ազատությունից զրկելով՝ պետությունը որոշակի նյութական միջոցներ է ծախսում նրան պահելու համար: Եթե անձի արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանն այնքան բարձր չէ, որ չի ազդում համընդհանուր անվտանգության վրա, ապա ընդհանուր հասարակական շահը պահանջում է, որպեսզի նա կրի այլընտրանքային պատիժ: Անձը, կատարելով հանցագործություն, արդեն իսկ որոշակի վնաս է հասցնում պետությանը և հանցագործությունից տուժած անձին, իսկ ազատազրկմամբ, որպես կանոն, ոչ միայն չի հատուցվում այդ վնասը, այլև հասարակությունը շարունակում է հարկեր վճարել պետությանը, որպեսզի վերջինս վճարի դատապարտյալի կեցության ծախսերը: Այսպիսով, եթե խնդիրը նաև տնտեսական հիմնավորման տեսանկյունից դիտարկվի, ապա Հայաստանը՝ որպես սահմանափակ ռեսուրսներ ունեցող երկիր, չի կարող բոլոր դեպքերում ստանձնել

⁷ Հայաստանի Հանրապետության վերաբերյալ նյութերը տես՝ <http://www.cpt.coe.int/en/states/arm.htm>

⁸Scottish Centre for Crime and Justice research: "Reduced reoffending: Review of selected countries" 2012, p.27

պատժի այնպիսի տեսակի կատարումը, ինչպիսին ազատագրկումն է, և այն կիրառել հանցագործությունների 90 տոկոսից ավելիի նկատմամբ: Այսպես՝

2013թ. հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժը կրող դատապարտյալների ընդհանուր՝ 3571 թվաքանակը, ըստ հանցագործության ծանրության աստիճանի, ունի հետևյալ պատկերը՝

1) մոտ 882 դատապարտյալ կատարել են առանձնապես ծանր հանցագործություն,

2) մոտ 1810 դատապարտյալ կատարել են ծանր հանցագործություն,

3) մոտ 834 դատապարտյալ կատարել են միջին ծանրության հանցագործություն,

4) մոտ 45 դատապարտյալ կատարել են ոչ մեծ ծանրության հանցագործություն:

Մոտավոր նույն տոկոսային համեմատականն է կալանավորված անձանց կապակցությամբ, որոնց ընդհանուր թվաքանակը 2013թ. հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ կազմում էր 1115 անձ:

2013 թվականի հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժ էին կրում կյանքի և առողջության դեմ ուղղված (Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 104-130-րդ հոդվածներ) հանցագործություն կատարած թվով 847 դատապարտյալ: Նույն օրվա դրությամբ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժ են կրում առաջին անգամ ազատագրկման դատապարտված թվով 1745 դատապարտյալ:

Վերոգրյալ թվերի վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ առկա ազատությունից զրկված (կալանավորված և որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատագրկման դատապարտված) անձանցից ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործություն կատարած կամ դրա կատարման մեջ մեղադրվող՝ թվով մոտ 879 անձանց գրեթե երկու երրորդը՝ 586-ը պոտենցիալ հնարավորություն ունեն լինելու

պրոբացիայի ծառայության շահառու: Իսկ այս թվին եթե ավելացվի պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման և պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ինստիտուտների կատարելագործման արդյունքում ազատազրկման դատապարտված անձանց «հոսքը» դեպի պրոբացիայի ծառայություն, ապա կարելի է նշել, որ այդ անձանց ընդհանուր թվաքանակը էականորեն կավելանա՝ մոտավորապես կկազմի 1300 անձ

Այս պարագայում, եթե համեմատենք մեկ անձի քրեակատարողական հիմնարկում պահվելու՝ 2013 թվականի պետական բյուջեով նախատեսված ծախսը (ընդհանուր՝ տարեկան՝ 1786.1 հազ. կամ օրական՝ 4893 դրամ) պրոբացիայի ծառայության «վերահսկողության» ներքո գտնվող անձի վրա կատարվելիք ծախսի (տարեկան՝ 122.3 հազ. կամ օրական՝ 335 դրամ, որի բացվածքը կբերվի ստորև) հետ, ապա տարբերությունը կկազմի տարեկան՝ $1300 * (1786.1 \text{ հազ.} - 122.3) =$ մոտ 2162940.0 հազ. դրամ (իսկ քրեակատարողական հիմնարկում պահվող մեկ անձի միայն սննդի, հագուստի և կենցաղի կազմակերպման համար կատարվելիք ոչ ընդհանուր ծախսը՝ տարեկան 307.3 հազ. կամ օրական մոտ 842 դրամի դեպքում՝ $1300 * (307.3 \text{ հազ.} - 122.3) =$ մոտ 240500.0 հազ. դրամ):

Միևնույն ժամանակ Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող իրավական և դատական բարեփոխումների շրջանակներում նոր քրեական և քրեական դատավարության օրենսգրքերի ընդունումը ևս (ինչը պայմանավորում է նաև փոփոխություններ քրեակատարողական օրենսգրքում) հանգեցնում է պրոբացիայի ծառայության ստեղծման անհրաժեշտության: Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով նախանշված մի շարք փոփոխությունների արդյունավետ իրականացումը մեծապես պայմանավորված է այս ծառայության ստեղծմամբ (մասնավորապես՝ նոր այլընտրանքային խափանման միջոցներին տրամադրումը): Միևնույն ժամանակ Հայաստանի Հանրապետության նոր քրեական օրենսգրքի հայեցակարգի նախագիծը նախատեսում է ընդլայնել այլընտրանքային պատիժների շրջանակը (տնային կալանք, հանրային իրավունքների սահմանափակում և այլն), որոնց կիրառումը ևս կարող է պրոբացիոն ծառայության գործառույթ հանդիսանալ:

1. ՊՐՈՔԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ ԵՎ
ՀԻՄՆԱՐԱՐ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ.

Պրոքացիայի ծառայության ոլորտի կարգավորման տեսակետից, հիմնարար է Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետություններին ուղղված՝ Նախարարների կոմիտեի CM/Rec(2010)1 «Պրոքացիայի մասին Եվրոպայի խորհրդի կանոնների վերաբերյալ» հանձնարարականը, որն ուղեցույց է դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող մարմինների ստեղծման ու պատշաճ գործունեության համար: Կանոնները կիրառվում են նաև այլ կազմակերպությունների նկատմամբ տվյալ Կանոններով կարգավորվող խնդիրներն իրականացնելիս՝ ներառյալ այլ պետական կազմակերպությունների, հասարակական և առևտրային կազմակերպությունների նկատմամբ: Առանցքային նշանակություն ունի նաև Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություններին ուղղված՝ Նախարարների կոմիտեի CM/Rec(2014)4 «Էլեկտրոնային մոնիթորինգի վերաբերյալ» հանձնարարականը, որն սահմանում է պրոքացիոն ծառայության կողմից էլեկտրոնային սարքեր կիրառելու կանոնները, էթիկայի հարցերը և այլն: Այդուհանդերձ, նշված Կանոնները չեն կարող գործել ինքնուրույն և առանձին վերցրած, քանի որ դրանք խիստ կապված են անդամ պետություններին ուղղված մի շարք այլ հանձնարարականների ու առաջարկությունների հետ: Այս առումով հիշատակված Կանոնները ևս ամրագրում են, որ դրանք անհրաժեշտ է մեկնաբանել «Այլընտրանքային պատիժների և միջոցների մասին Եվրոպական կանոնների վերաբերյալ» թիվ R (92) 16 հանձնարարականի համատեքստում: Ավելին, նշված կանոնները լրացնում են «Պատիժների կամ միջոցների կատարման հետ առնչվող անձնակազմի վերաբերյալ» թիվ R (97) 12 հանձնարարականի, «Քրեական գործերով միջնորդության վերաբերյալ» թիվ R (99) 19 հանձնարարականի, «Այլընտրանքային պատիժների և միջոցների մասին Եվրոպական կանոնների իրականացումը բարելավելու վերաբերյալ» Rec(2000)22 հանձնարարականի, «Պայմանական ազատման (պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման)

վերաբերյալ» Rec(2003)22 հանձնարարականի, «Քրեակատարողական հիմնարկների վարչակազմի կողմից ցմահ ազատազրկվածների և երկարաժամկետ ազատազրկվածների պատժի կրումը կազմակերպելու վերաբերյալ» Rec(2003)23 հանձնարարականի, «Եվրոպական բանտային կանոնների վերաբերյալ» Rec(2006)2 հանձնարարականի, «Կալանավորման, դրա կիրառման պայմանների և չարաչահման դեմ երաշխիքների վերաբերյալ» Rec(2006)13 հանձնարարականի համապատասխան դրույթները և պետք է մեկնաբանվեն դրանց համատեքստում:

Թերևս, բացի եվրոպական միասնական օրենսդրությունից, կարևոր է նշել նաև Միավորված ազգերի կազմակերպության «Ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժամիջոցների վերաբերյալ նվազագույն կանոնները» կամ, ինչպես ընդունված է կոչել՝ Տոկիոյի Կանոնները⁹: Այս փաստաթուղթը սահմանում է այն հիմնական և կարևորագույն սկզբունքները, որոնց միջոցով խթանվում է ազատությունից զրկելու հետ չկապված այլընտրանքային պատժամիջոցների կիրառությունը: Դրա արժեքավոր դերը կայանում է նրանում, որ ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժամիջոցները մանրամասն ներկայացված են մինչդատական, դատական, դատավճռի հրապարակման փուլերի և դատապարտումից հետո եկող գործընթացի համար:

Ներկայումս գրեթե բոլոր եվրոպական երկրներում¹⁰ պրոբացիայի ծառայության վերաբերյալ օրենսդրական դրույթները նախատեսված են կա՛մ քրեական օրենսդրությամբ (Բելգիա, Էստոնիա, Չեխիա, Ֆրանսիա, Հունգարիա, Լատվիա, Մոլդովա, Հոլանդիա, Նորվեգիա, Շվեդիա, Շվեյցարիա, Ռումինիա), կա՛մ առանձին իրավական ակտերով (Իռլանդիա, Մեծ Բրիտանիա): Կան երկրներ, որտեղ քրեական արդարադատության համակարգում պրոբացիայի ծառայության դերը նախատեսված է քրեական դատավարության օրենսգրքով: Այս առումով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության և Հայաստանի Հանրապետության

⁹ United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules), G.A. res. 45/110, annex, 45 U.N. GAOR Supp. (No. 49A) at 197, U.N. Doc. A/45/49 (1990).

¹⁰ European Probation Service Systems, a comparative overview by Anton van Kalmthout and Ioan Durnescu

քրեակատարողական օրենսգրքերով (դրանց խնդիրների լույսի ներքո) պետք է նախատեսվեն համապատասխան փոփոխություններ և լրացումներ: Իսկ պրոբացիայի ծառայության խնդիրները, գործունեության սկզբունքները, լիազորությունները, կառուցվածքը, պրոբացիայի ծառայության ծառայողի իրավական և սոցիալական ապահովման պետական երաշխիքները, ինչպես նաև նյութատեխնիկական ապահովման, ֆինանսավորման և գործունեության վերահսկման կարգը համապարփակ պետք է կարգավորվի «Պրոբացիայի մասին» և «Պրոբացիայի ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով: Միննույն ժամանակ հնարավոր է քննարկել այս երկու օրենքները մեկ՝ «Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքով կարգավորելու նպատակահարմարությունը: Միաժամանակ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշմամբ կկանոնակարգվեն համապատասխան պրոբացիոն ծառայության կազմակերպական-իրավական տեսակի հետ կապված հարցերը և դրա հետ կապված հարաբերությունները, ծառայության գործունեությանը վերաբերող որոշակի խնդիրներ, ինչպես նաև այլ հարաբերություններ:

Ինչպես ցանկացած մարմնի, այնպես էլ պրոբացիայի ծառայության հիմնադրման և արդյունավետ գործունեության համար խիստ անհրաժեշտ է օրենսդրորեն սահմանել այն հիմնարար սկզբունքները, որոնք ապահովելու և ամրագրելու են տվյալ ծառայության գործունեության ու գործողությունների շրջանակը:

Ինչպես պրոբացիայի ծառայությանը վերաբերող այլ հստակեցումներ, այնպես էլ ծառայությունների գործունեության հիմնարար սկզբունքներն ամրագրված են ԵԽ հանձնարարականով, որոնք գործունեության ուղենիշ պետք է լինեն նաև Հայաստանում ստեղծվելիք պրոբացիայի ծառայության համար: Այդ սկզբունքներն են՝

ա. պրոբացիայի ծառայության նպատակներից մեկը պետք է լինի կրկնահանգագործության կրճատումը՝ հանցագործություն կատարած անձի հետ բարիդրացիական հարաբերություններ հաստատելու միջոցով նրանց վերահսկելու (ներառյալ՝ հարկ եղած դեպքում հսկելու, վերասոցիալականացմանն ուղղված

ծրագրեր մշակելու և իրականացնելու միջոցով), ուղղորդելու ու աջակցելու և նրանց բարեհաջող սոցիալական ներգրավումը խթանելու նպատակով: Պրոբացիոն ծառայության գործունեության կարևորագույն սկզբունքներից է հանդիսանում համագործակցությունը, որը ենթադրում է տեղական ինքնակառավարման մարմինների, սոցիալական ծառայությունների, վերականգնողական կենտրոնների, խնամատար հաստատությունների, զբաղվածության մարմինների, կրթական հաստատությունների հետ սերտ համագործակցություն՝ դատապարտյալի վերասոցիալականացումը իրականացնելու համար, մասնավորապես՝ անձի զբաղվածության, ուսման հետ կապված խնդիրները լուծելու համար:

Ընդ որում մի շարք երկրներում(Միացյալ Թագավորություն, ԱՄՆ, Շվեդիա, Նորվեգիա, Լատվիա և այլն) պրոբացիոն ծառայության պարտականություն է պատժի կրումից հետո անձին աշխատանքի տեղավորելու խնդրի լուծումը, որն համարվում է միջազգային լավագույն փորձը կրկնահանգագործության կրճատման գործում: Նախատեսվում է, որ ՀՀ պրոբացիոն ծառայությունը նույնպես համագործակցելով վերը նշված մարմինների հետ կապահովի անձի ուսման, աշխատանքի տեղավորման հետ կապված խնդիրների լուծումը:

Պրոբացիոն ծառայությունը իրականացնում է հսկողություն և համապատասխան վերականգնողական ծրագրեր այնպիսի իրավախախտների համար, ովքեր տառապում են ակոհոլամոլությամբ կամ թմրամոլությամբ՝ օրինակ՝ Խորվաթիայում, Չեխիայում, Դանիայում, Անգլիայում, Լատվիայում և այլն:

Պրոբացիոն ծառայությունը կազմակերպում է և իրականացնում է կրթական և համանման այլ դաստիարակչական ծրագրեր դատապարտյալների համար այնպիսի երկրներում ինչպիսիք են՝ Բուլղարիան, Չեխիան, Դանիան, Մոլդովան և այլն:

բ. Պրոբացիայի ծառայությունը պետք է հարգի հանցագործություն կատարած անձանց իրավունքները: Դրա բոլոր միջամտությունների դեպքում պետք է պատշաճ կերպով հաշվի առնվեն հանցագործություն կատարած անձանց արժանապատվությունը, առողջությունը, անվտանգությունն ու բարեկեցությունը,

գ. Բոլոր դեպքերում, երբ պրոբացիայի ծառայությունը զբաղվում է հանցագործությունից տուժած անձանց վերաբերող հարցերով, պետք է հարգվեն տուժողների իրավունքներն ու կարիքները,

դ. Պրոբացիայի ծառայությունը պետք է ամբողջությամբ հաշվի առնի հանցագործություն կատարած անձանց անհատական առանձնահատկությունները, պայմանները և կարիքները, որպեսզի յուրաքանչյուր դեպքում ցուցաբերվի արդարացի և համարժեք վերաբերմունք: Միջամտությունները պետք է իրականացվեն՝ բացառելով խտրականությունը որևէ հիմքով, ինչպես օրինակ՝ սեռը, ռասան, մաշկի գույնը, լեզուն, կրոնը, հաշմանդամությունը, սեռական կողմնորոշումը, քաղաքական կամ այլ հայացքները, ազգային կամ սոցիալական ծագումը, էթնիկ փոքրամասնությանը պատկանելությունը, գույքային դրությունը, ծնունդը կամ այլ կարգավիճակը:

ե. Որևէ պատժի կամ միջոցի կատարման ժամանակ պրոբացիայի ծառայությունը հանցագործություն կատարած անձին չպետք է ծանրաբեռնի կամ սահմանափակի նրա իրավունքներն ավելի, քան նախատեսված է դատական կամ վարչական մարմնի որոշմամբ և պահանջվում է յուրաքանչյուր առանձին դեպքում՝ կախված հանցագործության ծանրությունից կամ կրկնահանցագործության՝ պատշաճ կերպով գնահատված ռիսկից:

զ. Պրոբացիայի ծառայությունը հնարավորինս պետք է ձգտի հանցագործություն կատարած անձանց համաձայնությունը ստանալուն և համագործակցությանը՝ նրանց առնչությամբ կատարվող միջամտության կապակցությամբ:

է. Մեղքի վերջնական հաստատմանը նախորդող ցանկացած միջամտության համար պետք է պահանջվի հանցագործություն կատարած անձանց տեղեկացված համաձայնությունը, և այդպիսի միջամտությունը չպետք է հակասի անմեղության կանխավարկածին:

ը. Պրոբացիայի ծառայությունը, դրա խնդիրներն ու պարտականությունները, ինչպես նաև պետական և այլ մարմինների հետ հարաբերությունները պետք է սահմանվեն ազգային օրենսդրությամբ:

թ. Պետական մարմինները պետք է վերահսկողություն իրականացնեն այլ մարմինների և կամավորների կողմից պրոբացիայի ծառայություններ մատուցելու նկատմամբ:

ժ. Պրոբացիայի ծառայության համար պետք է ապահովվի համապատասխան հեղինակություն, ճանաչում և ռեսուրսներ:

ժա. Որոշում կայացնող մարմինները, հարկ եղած դեպքում, պետք է դիմեն պրոբացիայի ծառայությանը, որպեսզի վերջինս կրկնահանգագործությունը նվազեցնելու և ազատությունից զրկելու այլընտրանքների կիրառումը խթանելու նպատակով տրամադրի մասնագիտական խորհրդատվություն և իրականացնի վերահսկողություն:

ժբ. Պրոբացիայի ծառայությունը պետք է համագործակցի այլ պետական կամ մասնավոր կազմակերպությունների և տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ՝ հանցագործություն կատարած անձանց սոցիալական ներգրավումը խթանելու նպատակով: Հանցագործություն կատարած անձանց համալիր կարիքները բավարարելու և հանրային անվտանգությունն ամրապնդելու համար անհրաժեշտ է կատարել համակարգված ու լրացուցիչ միջգերատեսչական և միջոլորտային համագործակցված աշխատանք:

ժգ. Պրոբացիայի ծառայության կողմից ձեռնարկվող բոլոր գործողություններն ու միջամտությունները պետք է համապատասխանեն ազգային և միջազգային, էթիկական ու մասնագիտական ամենաբարձր չափանիշներին:

ժդ. Անհրաժեշտ է ունենալ պրոբացիոն բնույթի գործունեության հետ կապված բողոքարկման մատչելի, անկողմնակալ և արդյունավետ ընթացակարգեր:

ժե. Պրոբացիայի ծառայությունը պետք է ենթակա լինի պարբերական պետական ստուգումների և (կամ) անկախ դիտանցման:

ժզ. Իրավասու մարմինները պետք է բարձրացնեն պրոբացիոն բնույթի աշխատանքների արդյունավետությունը՝ խթանելով հետազոտական աշխատանքները, որոնք պետք է օգտագործվեն ուղղորդելու պրոբացիոն քաղաքականությունը և պրակտիկան:

ԺԷ. Իրավասու մարմինները և պրոբացիոն ծառայությունը պետք է տեղեկացնեն լրատվամիջոցներին և լայն հասարակությանը դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող մարմինների աշխատանքի մասին՝ հասարակությունում նրանց դերի և արժեքի մասին առավել լավ պատկերացման ձևավորումը խթանելու նպատակով¹¹:

Ելնելով վերոգրյալից՝ Հայաստանի Հանրապետության պրոբացիայի ծառայության նպատակներն է լինելու հանցագործությունների նվազեցումը՝ վերահսկելով, ուղղորդելով ու աջակցելով հանցանք կատարած անձանց և նպաստելով նրանց արդյունավետ վերասոցիալականացմանը, հասարակության անվտանգությանը և արդարադատության իրականացմանը:

Պրոբացիայի ծառայության հիմնական խնդիրներն են.

- ա. կատարել ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժները,,
- բ. նպաստել քրեակատարողական հիմնարկների բեռնաթափմանը,
- գ. նպաստել առավել տեղեկացված և անաչառ որոշումների կայացմանը խափանման միջոցի ընտրության և պատժի նշանակման գործընթացներում,
- դ. նպաստել առավել տեղեկացված և անաչառ որոշումների կայացմանը դատապարտյալին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինման ներկայացման գործընթացներում,
- ե. նպաստել հանցանք կատարած անձի ուղղմանը հասարակությունում,
- զ. նպաստել սոցիալական արդարության վերականգնմանը,
- է. հանցանք կատարած անձի վերասոցիալականացումը,
- ը. հասարակության անվտանգության ապահովումը՝ հանցանք կատարած անձի կողմից նոր հանցագործությունների կատարման հավանականությունը նվազեցնելու միջոցով:

---

¹¹ Recommandation CM/Rec(2010)1 du Comité des Ministres aux Etats membres sur les règles du Conseil de l'Europe relatives à la probation
ardz.voroshum-MQ-007

2. ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

Քրեական արդարադատության համակարգում պատժի ինստիտուտն այն կարևոր բաղադրիչներից է, որն ապահովում է արդարադատության ամբողջականությունը, նաև տեսանելի և արդյունավետ դարձնում արդարադատության իրականացումը: Միջազգային փորձը վկայում է, որ պատժի և արդարադատության իրականացումը գնում է դեպի ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժամիջոցների կիրառման ընդլայնում և վերականգնողական արդարադատության համակարգ՝ շեշտը դնելով սոցիալական աշխատանք, սոցիալական մանկավարժություն և հոգեբանություն մասնագիտությունների վրա: Առաջնորդվելով այս մոտեցմամբ՝ արդի առաջավոր երկրները նախորդ դարի կեսերից առավել ինտենսիվ ձևով վերանայեցին պատժի ողջ էությունը և դրա կիրառման արդյունավետությունը՝ հիմնելով պրոբացիոն ծառայություններ: Միաժամանակ անհրաժեշտ է նշել, որ սույն ոլորտում առաջատարը Մեծ Բրիտանիան է, որը համաշխարհային պրակտիկային առաջարկեց նոր՝ պրոբացիոն ծառայությունը:

Վերջին տասնամյակի ընթացքում պրոբացիայի պետական ծառայություն է ստեղծվել նաև նախկին ԽՍՀՄ անդամ-պետություններում՝ Լատվիայում, Էստոնիայում, Մոլդովայում, Վրաստանում: Գոյություն ունեն այնպիսի երկրներ, որտեղ պրոբացիոն բնույթի աշխատանքները սկզբում թույլատրվել են միայն անչափահասների դեպքում: Մասնավորապես, Հունգարիայում և Լեհաստանում պրոբացիայի ծառայությունների խնդիրն էր դատարանների համար անչափահասների վերաբերյալ տեղեկատվության հավաքումը և ծնողական հսկողության ներքո գտնվող անչափահասներին լրացուցիչ խնամքի տրամադրումը: Մեծ թվով երկրներում (ինչպես, օրինակ՝ Ավստրիան, Չեխիան, Լատվիան, Էստոնիան, Ֆինլանդիան և այլն) պրոբացիայի ծառայությունների գործառույթներն ընդգրկում են ինչպես չափահասներին, այնպես էլ անչափահասներին: Որոշ երկրներում էլ պրոբացիայի ծառայություններն իրականացնում են հանցագործությունների կանխարգելման ծրագրեր անչափահասների շրջանում

(Բուլղարիայում դա օրենքով սահմանված հստակ պարտավորություն է, Լատվիայում և Լիտվայում դա իրականացվում է պրոբացիայի ծառայության նախաձեռնությամբ): Եվ, չնայած մի շարք նմանությունների ու տարբերությունների, այնուամենայնիվ, եվրոպական երկրների համար գլխադասային իրավական կարգավորում է տրված եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեի կողմից ԵԽ անդամ-պետություններին ուղղված թիվ 2010/1 հանձնարարականով:¹²

Աշխարհում գոյություն ունեցող յուրաքանչյուր երկիր առանձնանում է իր սոցիալ-մշակութային արժեքներով և ավանդույթներով, ինչը, բնականաբար, ազդեցություն է ունենում տվյալ երկրի իրավական համակարգի վրա և, մասնավորապես, որևէ երկրի պրոբացիոն ծառայությունը չի կրկնում մեկ այլ երկրի ծառայությունը: Որոշ երկրներում գործում են պրոբացիայի այնպիսի ծառայություններ, որոնք ներառում են հանրային ծառայություններ (աշխատանքներ), տուժող ու հանցագործություն կատարած անձի հաշտեցում և այլն: Երկրների մեծամասնությունը պատկանում է այս երկրների շարքին, սակայն համակարգի ներսում տարբերություններ և առանձնահատկություններ միշտ էլ լինում են: Հաշվի առնելով առկա նմանություններն ու տարբերությունները՝ այնուամենայնիվ, միջազգային փորձի ուսումնասիրությունից բխում է, որ պրոբացիայի ծառայության ենթակայությունը հանգում է հիմնականում հետևյալ մի քանի ձևերի.

ա. դատական իշխանության մեջ. այդպիսի պետություններ են, օրինակ՝ Չեխիան: Դրանցում ընդհանուր իրավասության յուրաքանչյուր դատարանին կից գործում է պրոբացիայի ծառայության առանձին ստորաբաժանում, իսկ պրոբացիայի ծառայողները հանդիսանում են դատական ծառայողներ:

բ. Գործադիր իշխանության մեջ. եվրոպական պետությունների մեծ մասն ընտրել է այս իրավակարգավորումը՝ Անգլիան, Շվեդիան, Դանիան, Ֆինլանդիան, Հունգարիան, Վրաստանը, Մոլդովան, Լատվիան և ուրիշներ: Այս դեպքում պրոբացիայի ծառայությունը կարող է հանդես գալ որպես արդարադատության համակարգի առանձին վարչություն, առանձնացված ստորաբաժանում կամ այլ կից ծառայություն, ինչպես, օրինակ՝ Հունգարիայում և Բելգիայում է:

---

¹²Recommandation CM/Rec(2010)1 du Comité des Ministres aux Etats membres sur les règles du Conseil de l'Europe relatives à la probation
ardz.voroshum-MQ-007

Արդարադատության համակարգի ներսում բանտային համակարգի հետ միացված պրոբացիայի ծառայությունները նույնպես ունեն իրենց առանձնահատկությունները: Մասնավորապես, Ֆրանսիայում պրոբացիայի ծառայությունը աչքի է ընկնում տարաբնույթ գործառույթներով: Սակայն, խնդիրը կայանում է նրանում, որ այս խումբ պետություններում մեծամասամբ գործառույթները ոչ միայն սահմանափակ են, այլև բացակայում են մինչդատական փուլում և հետազատման փուլում (Pre Trial Phase, Post Release Phase) վերահսկողություն սահմանելը, անձին տարաբնույթ օժանդակություն տրամադրելը (թմրամոլության, գինեմոլության դեմ պայքարում) և այլն: Հետևաբար այս դեպքում պրոբացիայի ծառայությունը նոր հանցագործությունները կանխելու և դատապարտյալին վերաինտեգրելու հարցում ավելի քիչ արդյունավետ է: Արդարադատության նախարարության կառուցվածքում պլանավորում են ստեղծել պրոբացիայի ծառայություն նաև Ռուսաստանն ու Ուկրաինան:

գ. Լիովին անկախ. այդպիսի պետություններ են հանդիսանում Ավստրիան և Հոլանդիան: Մասնավոր ոլորտի կողմից պրոբացիայի իրագործումը դեռևս այդքան էլ տարածված չէ, սակայն դրա առանձնահատկություններն ու առավելությունները արդեն իսկ նկատելի են: Նախ՝ պրոբացիայի ծառայության իրականացումը մասնավոր կազմակերպությունների կողմից ապահովում է դրա գործառույթների իրագործումը պրոբացիայի ողջ ընթացքում (փորձաշրջանից առաջ, դրա ընթացքում) և ազատության մեջ լինելու ընթացքում: Այսպես, երկրներում, որտեղ պրոբացիայի ծառայությունը բանտային համակարգին կից կամ որպես ինքնուրույն մարմին է հանդիսանում, բացակայում են փորձաշրջանից հետո ազատության մեջ գտնվող անձի նկատմամբ վերահսկողության իրագործումը (Post Release Phase), նրա վերաբերյալ հաշվետվությունների կազմումը, ուսուցողական և կրթական դասընթացների կազմակերպումը, օժանդակության ցուցաբերումը այն անձանց, ում գործը պայմանական դադարեցվել է և այլն: Ի տարբերություն այս ամենի՝ մասնավոր կազմակերպությունները պրոբացիայի ծառայություններ իրականացնելիս ակտիվ են բոլոր փուլերում: Նրանք իրականացնում են ոչ միայն վերը ներկայացված գործառույթները, այլ նաև հանրային աշխատանքներ կատարելիս միջնորդի դերում

են հանդես գալիս, աջակցում են կացարանի հարցում և այլն: Այսուհանդերձ, այս երկրներում ևս այդ կազմակերպությունները վերահսկվում և ֆինանսավորվում են արդարադատության նախարարության կողմից:

դ. Խառը կամ ինքնատիպ մոտեցումներ. մասնավորապես՝

- դատախազության կառույցում, ինչպիսին գործում է միայն Լյուքսեմբուրգում,
- տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից՝ սոցիալական ծառայությունների միջոցով, ինչպիսին Շոտլանդիայում է,
- ոստիկանության և արդարադատության միասնական նախարարության կազմում, ինչպիսին գործում է Նորվեգիայում,
- իրավաբանական օգնության, պրոբացիայի և կորեկցիայի նախարարության կազմում, ինչպիսին գործում է Վրաստանում:

Հաշվի առնելով վերը նշված ոլորտում միջազգային փորձը, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ միջազգային որևէ իրավական ակտով առկա չէ պրոբացիայի ծառայության ենթակայության հետ կապված որևէ մոդելին հետևելու կամ նախապատվություն տալու պահանջ՝ պրոբացիայի ծառայությունը Հայաստանում պետք է ստեղծվի Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության համակարգում՝ անջատ քրեակատարողական ծառայությունից:

Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայությունից անկախ պրոբացիայի պետական ծառայության ստեղծումը հիմնավորվում է հետևյալ հանգամանքներով՝

ա. Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի 2012թ. հունիսի 30-ի «Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» թիվ ՆԿ-96-Ա կարգադրությամբ հաստատված միջոցառումների ցանկի համաձայն՝ նախատեսվում է պրոբացիայի պետական ծառայություն ստեղծել Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության կառուցվածքում՝ անկախ և առանձին քրեակատարողական ծառայությունից .

բ. քրեակատարողական գործող համակարգում պրոբացիայի պետական ծառայությանը բնորոշ գործառույթներ իրականացնող մասնագիտական որակների անբավարարությունը վկայում է այն մասին, որ գործող համակարգն չի կարող արդյունավետորեն կազմակերպել պրոբացիոն լուրջ ծառայության գործունեությունը.

գ. պրոբացիայի պետական ծառայությունը գործնականում ավելի հեշտորեն կկարողանա շահել դատարանների վստահությունը, որն էական նախապայման է արդարադատության առավել անաչառ համակարգ ունենալու համար, և այս պարագայում դատարաններ մուտք արվող գործերի մեծ մասի դեպքում չի կիրառվի ազատությունից զրկելու հետ կապված խափանման միջոց կամ պատիժ.

դ. պրոբացիայի պետական ծառայությունն ի վիճակի կլինի կառավարել և վերահսկել իր ֆինանսական և կադրային ռեսուրսները՝ այդ կերպ երաշխավորելով համարժեք ռեսուրսների ներգրավումն իր գործունեության կազմակերպման համար.

ե. պրոբացիայի պետական ծառայությունն ավելի մեծ հնարավորություններ կունենա՝ հաղթահարելու դատարանների, ոստիկանության և քրեակատարողական ծառայության միջև հորիզոնական հաղորդակցության ոլորտում առկա ներկայիս խոչընդոտները.

զ. պրոբացիայի պետական ծառայությունն ավելի լավ կկարողանա երաշխավորել պրոբացիայի ժամանակակից մոտեցումների և սկզբունքների ներդրումը.

է. պրոբացիայի պետական ծառայությունը կնպաստի պատժի համակարգի որոշակի բաղադրիչների՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատման և պատժի չկրած մասի ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինման համակարգերի բարեփոխումներին:

Ծառայությունը պետք է լինի «ոչ ուժային» կառույց (ծառայությունում չպետք է իրականացվի զինվորական կամ այլ հարակից ծառայություն և դրանց բնութագրական այլ գործառույթներ): Պրոբացիայի ծառայությունն իր գործունեության ընթացքում պետք է սերտ համագործակցի նաև պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ, որոնք կարող են դասակարգվել երկու տեսակի՝ պրոբացիայի ծառայության շահառուներ և

պրոբացիայի ծառայությանը հնարավոր ծառայություններ մատուցողներ: Առաջին խմբի մարմիններն են դատարանները, դատախազությունը, Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայությունը, որոնց քրեական դատավարության վարույթի տարբեր փուլերում պրոբացիոն ծառայությունն օժանդակում է իրականացնել իրենց լիազորությունները:

Իսկ երկրորդ խմբի մարմիններն են պետական կրթական հաստատությունները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները, խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները, սոցիալական ծառայությունները:

Ընդ որում, համագործակցության շրջանակում անհրաժեշտ է ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ (այդ թվում օրենսդրական փոփոխությունների և լրացումների ճանապարհով)՝ պրոբացիայի ծառայության հասանելիությունը համապատասխան էլեկտրոնային տեղեկատվական բազաներին ապահովելու համար, ինչը կնպաստի պրոբացիայի ծառայության առջև դրված խնդիրների և գործառույթների լիարժեք և արդյունավետ իրականացմանը:

Պրոբացիայի ծառայության վերաբերյալ միջազգային փաստաթղթերի և արտասահմանյան պետությունների օրենսդրության փորձի ուսումնասիրությունը փաստում է, որ տարբեր իրավական համակարգերում պրոբացիայի ծառայություններն օժտված են տարբեր ծավալի իրավասությամբ և լիազորություններով: Հնարավոր չէ նախապատվություն տալ որևէ կոնկրետ մոդելի, քանի որ դրանք հիմնված են տեղական, պատմական, ավանդական, մշակութային, սոցիալական և տնտեսական առանձնահատկությունների վրա: Հետևաբար Հայաստանի Հանրապետության պրոբացիայի ծառայության հիմնումն ու զարգացումը նույնպես պետք է ելնի ինչպես պրոբացիայի համակարգի վերաբերյալ միջազգային նորմերից, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության քրեական արդարադատության և քրեակատարողական համակարգի առանձնահատկություններից և պահանջներից:

Ազատության մեջ պատիժ կրող դատապարտյալների հետ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աջխառանքների կատարումը դուրս է

քրեակատարողական ծառայության գործառույթներից և պետք է իրականացվի պրոբացիայի ծառայության կողմից: Սոցիալական, հոգեբանական և իրավական ստորաբաժանումները պետք է սերտորեն համագործակցեն պրոբացիայի ծառայության հետ (գործողությունների մակարդակով համագործակցության մասին մանրամասն՝ ստորև): Պրոբացիայի ծառայության գործունեության հետ համատեղ պետք է մշակվի նաև սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներ իրականացնող բաժինների զարգացման նոր ուղղություններ՝ ներառելով նվազագույնը. մասնագետների տարանջատված ու հստակ գործառույթային պարտականություններ, մասնագետների վերապատրաստումներ, դատապարտյալների անձնային և վարքային դրսևորումների գնահատման հստակ չափորոշիչներ, գնահատման մեխանիզմի ներդրում, կրթական ու աշխատանքային ռեսուրսների հզորացում, պետական ու ոչ պետական կազմակերպությունների հետ համագործակցության ամրագրում ու իրագործում, այս ամենի (և ոչ միայն) ամրագրում ոլորտը կանոնակարգող իրավական ակտում և դրանից բխող մեթոդական ձեռնարկներում:

Պրոբացիայի ծառայության կողմից այլընտրանքային պատժատեսակների կատարման հնարավորության հարցը քննարկելիս անհրաժեշտ է պարզել, թե Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի պետական ծառայությունը իր բնույթով արդյոք կարող է ապահովել Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով սահմանված ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների կատարումը, որոնք են՝ տուգանքը, որոշակի պաշտոն զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, հանրային աշխատանքները, հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելը և գույքի բռնագրավումը: Նշված պատժատեսակներից առաջին երեքի կատարումը (տուգանքը, որոշակի պաշտոն զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, հանրային աշխատանքները) դրված է արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնի վրա, իսկ հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելը և

գույքի բռնագրավումը (որի կատարումը, ըստ էության, դրված է դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության վրա) իրականացնում է հիմնական պատիժը կատարող մարմինը, իսկ քանի որ դրանք կարող են նշանակվել միայն ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության համար, ապա դրանք գերազանցապես կատարվում են քրեակատարողական հիմնարկի կողմից:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2006թ. հոկտեմբերի 26-ի «Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնի տարածքային մարմինների գործունեության կարգը հաստատելու մասին» թիվ 1561-Ն որոշմամբ հաստատված Կարգից բխում է, որ դրանք կարող են կատարվել նաև այլ մարմնի կողմից, քան քրեակատարողական ծառայությունն է, քանի որ այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումները «միջնորդի» դեր են կատարում պատժի կատարման նպատակով: Դրանցից միայն հանրային աշխատանքներն են, որոնց կատարումը ենթադրում է դատապարտյալի նկատմամբ վերահսկողական միջոցառումների անմիջական իրականացում և կրում է պարբերական բնույթ: Սակայն միջազգային փորձի ուսումնասիրությունից բխում է, որ պրոբացիայի ծառայություն ունեցող բոլոր պետությունները հանրային աշխատանքների կատարումը վերապահել են ոչ թե քրեակատարողական, այլ պրոբացիայի ծառայությանը:

Ելնելով վերոգրյալից՝ արդարացված է այն, որ այլընտրանքային բոլոր պատիժների կատարումը պետք է վերապահել պրոբացիայի ծառայությանը, բացառությամբ գույքի բռնագրավման և հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելու, եթե դրանց հետ որպես հիմնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկումը: Այդ դեպքում, այս երկու պատիժների կատարումը պետք է ապահովի համապատասխան քրեակատարողական հիմնարկը: Այսինքն՝ տուգանքի, որոշակի պաշտոն զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու, հանրային աշխատանքների կատարումը պետք է ապահովի պրոբացիայի ծառայությունը:

Պրոբացիայի ծառայության գործունեությանը կարող են ներգրավվել նաև կամավորներ, որոնց հետ կնքվում է համագործակցության պայմանագիր, ինչպես, օրինակ՝ Լատվիայում և Էստոնիայում: Տոկիոյի Կանոնների համաձայն՝ կամավորների ընտրությունը կատարվում է՝ հաշվի առնելով նրանց ունեցած վերաբերմունքը այն աշխատանքի նկատմամբ, որին նրանք ներգրավվելու են: Նրանք պետք է ապահովագրված լինեն իրենց պարտականությունները կատարելիս ստացած ֆիզիկական վնասվածքներից կամ պատահարներից: Կամավորները հիմնականում ներգրավվում են այնպիսի աշխատանքներում, ինչպիսիք են՝ դատապարտյալներին օգնություն տրամադրել աշխատանք փնտրելիս, օգնել այլ կամավորներին ծառայություններին ներգրավվելու հարցում, ինչպես նաև գրագիտության հետ խնդիրներ ունեցող դատապարտյալների համար ծառայել որպես ուսուցիչներ և այլն:

Պրոբացիայի ծառայության առջև դրված խնդիրներն իրականացնելու նպատակով այլ պետական մարմինների հետ նշված կառույցի համագործակցությունը պետք է ենթադրի նվազագույնը համագործակցություն հետևյալ մարմինների հետ և պետք է հստակ ամրագրվի օրենսդրությամբ՝ Հայաստանի Հանրապետության կրթության և գիտության, Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության, Հայաստանի Հանրապետության սպորտի և երիտասարդության հարցերի, Հայաստանի Հանրապետության մշակույթի, Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություններ: Այն իր հերթին պետք է ներառի նաև համագործակցություն տեղական ինքնակառավարման մարմինների, սոցիալական ծառայությունների, վերականգնողական կենտրոնների, խնամատար հաստատությունների, զբաղվածության գործակալությունների, կրթական հաստատությունների հետ:

3. ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ԵՎ ԱՆՁՆԱԿԱԶՄԸ

Նախատեսվում է, որ Պրոբացիայի ծառայությունը կունենա կենտրոնական մարմին և տարածքային ստորաբաժանումներ (Հայաստանի Հանրապետության

վարչատարածքային բաժանմանը համապատասխան), որոնց մեջ, ելնելով աշխատանքային ծավալից, առանձնահատուկ տեղ կունենա Երևան քաղաքը: Ծառայության, այդ թվում՝ կենտրոնական մարմնի կառուցվածքը կբխի իրականացվելիք խնդիրներից (ծառայության կառուցվածքը բերված է աղյուսակ 1-ում):

Պրոբացիայի ծառայության տարածքային ստորաբաժանումները պետք է ստեղծվեն յուրաքանչյուր մարզում և Երևան քաղաքում, մարզերում մարզային ստորաբաժանումը կարող է ունենալ նստավայրեր տարբեր համայնքներում (նպատակահարմար է նստավայրերը լինեն շուրջ 40 համայնքներում): Յուրաքանչյուր տարածքային ստորաբաժանման գործունեությունը պետք է կառավարվի և վերահսկվի Պրոբացիայի կենտրոնական մարմնի կողմից: Յուրաքանչյուր տարածքային ստորաբաժանում (մասնավորապես տարածքային ստորաբաժանման ղեկավարը) պետք է պատասխանատու լինի ստորաբաժանման տարբեր գործառույթների ղեկավարումն իրականացնելու համար: Պրոբացիայի ծառայությունը պետք է պատասխանատու լինի պրոբացիայի ծառայության համընդհանուր կառավարման համար:

Աշխատակազմի առումով համապատասխան ծառայություններն ունենալու են եռաստիճան համակարգ՝ ղեկավարություն, պրոբացիոն աշխատակիցներ և վարչակազմ: Պրոբացիոն ծառայությանը վերապահված վերահսկողական գործառույթների իրականացման համար կարող են ներգրավել նաև հատուկ պարտականություններ ունեցող պրոբացիոն աշխատակիցներ: Էլեկտրոնային վերահսկողության բաժինը պետք է կազմակերպվի պրոբացիայի ծառայության կենտրոնական մարմնում՝ ամբողջ հանրապետության համար (մեկ պահախմբով, երկու ծառայողով և 4 հերթափոխով)՝ իրականացնելով իրեն վերապահված համապատասխան աշխատանքների համակարգումը, իսկ վերջիններիս տարածքային ստորաբաժանումների գործառույթները էլեկտրոնային վերահսկողության մասով կսահմանվեն հետագա իրավական ակտերով:

Պրոբացիայի ծառայության գործունեության արդյունավետությունը ուղղակիորեն կախված է նաև անձնակազմի ճիշտ թվաքանակից, որի հաշվարկման

համար ճիշտ ուղեցույց կարող է հանդիսանալ ծառայության կենտրոնական մարմնի խնդիրների և տարածքային մարմիններում ծառայության կողմից իրականացվող գործառույթների համար կադրային ռեսուրսների ճիշտ հաշվարկը: Այս տեսանկյունից պրոբացիոն բնույթի աշխատանքների համար գործերի օպտիմալ քանակը մեկ աշխատակցի համար որոշելը չափազանց կարևոր հարց է, որի ժամանակ պետք է հաշվի առնել, որ հանցագործություն կատարած անձանց նկատմամբ միատեսակ և միևնույն ժամկետներում վերահսկողություն չի իրականացվում՝ կապված հանցագործության հանրային վտանգավորության աստիճանի հետ: Միջազգային փորձի համաձայն՝ մեկ աշխատակցի վերահսկողության ներքո եղած պրոբացիոն գործերի քանակը (մեկ աշխատակցի հաշվով թվաքանակի սահմանումը) տատանվում է 40-ից մինչև 70-ը: Այդ իսկ պատճառով կարևոր է սահմանել պրոբացիայի ենթակա հանցագործություն կատարած անձանց համար հստակ դասակարգում և գործերի կառավարման համակարգ: Մոդելային համակարգը ներառում է դասակարգում, որտեղ կա նաև «աշխատանքի ծավալը» որոշելու մոդել: «Աշխատանքի ծավալը» որոշելու մոդելը հիմնված է գործերի տարբերակման վրա:

Ելնելով ծառայության ընդհանուր խնդիրների և մեկ աշխատակցի կողմից իրականացվող գործառույթների համար միջինում 50 գործ չափանիշից՝ Հայաստանի Հանրապետության պրոբացիայի ծառայության ընդհանուր անձնակազմը կկազմի մոտ 200 անձ: Այլ երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները հիմնականում պետական /քաղաքացիական/ ծառայողներ են, ովքեր պետք է համապատասխանեն օրենքով սահմանված պահանջներին: Ինչ վերաբերում է կրթական չափանիշներին, ապա աշխատակիցները պետք է սոցիալական գիտությունների, մանկավարժության կամ իրավաբանության, հոգեբանության ոլորտում առնվազն բակալավրի որակավորում ունենան: Կան երկրներ (Իռլանդիա և Ֆրանսիա), որտեղ աշխատակիցները պետք է նաև աշխատանքային փորձ ունենան:

Պրոբացիայի ծառայության ներդրման սկզբնական փուլում Հայաստանի Հանրապետության համար նպատակահարմար չէ սահմանել բուն պրոբացիայի

ծառայության ոլորտում աշխատանքային փորձի պահանջ: Վերը նշվածը, իհարկե, չի բացառում մասնագիտական աշխատանքային փորձին վերաբերող պարտադիր պահանջների նախատեսումը օրենսդրությամբ:

Շատ հաճախ աշխատանքի անցնելուց հետո աշխատակիցները նախապատրաստական դասընթացների են մասնակցում, որպեսզի պատրաստ լինեն աշխատանքներին, որոնց պետք է մասնակցեն: Արդարադատության նախարարության կողմից հաճախ կազմակերպվում են ուսումնական հատուկ դասընթացներ կոնկրետ աշխատանքներ կատարելու համար: Այդպիսիք են, օրինակ՝ թմրանյութերի կամ ալկոհոլի օգտագործման դեմ տարվող աշխատանքները, աշխատակիցների իրավական գիտելիքների և հաղորդակցվելու հմտություններին վերաբերող աշխատանքները և այլն:

Պրոբացիայի ծառայության ստեղծման առաջին փուլում նպատակահարմար է հատուկ դասընթացներ (վերապատրաստումներ) անցկացնել պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների համար: Նախատեսվում է 2015 թվականի առաջին կիսամյակում Եվրոպայի Խորհրդի «Աջակցություն Հայաստանում պրոբացիոն ծառայության ստեղծմանը» ծրագրի շրջանակներում կազմակերպել վերապատրաստողների վերապատրաստումներ, իրականացնել պիլոտային գործընթացներ,:

Պրոբացիայի ծառայությունում պետք է աշխատեն անչափահասների գործերով վերապատրաստումներ անցած առանձին մասնագետներ, որոնք պետք է զբաղվեն անչափահասների առնչությամբ պրոբացիայի ծառայության լիազորությունների իրականացմամբ: Անչափահասների գործերով պետք է ներգրավվեն նաև հատուկ մասնագիտացում ունեցող մասնագետներ՝ պրոբացիոն բնույթի ծրագրերում անչափահաս իրավախախտների սոցիալական, հոգեբանական, իրավական և մտավոր ծրագրային առանձնահատկություններից ելնելով: Պրոբացիոն գործառույթների իրականացման արդյունավետ մոնիթորինգի եղանակ է նաև ազգային տեղեկատվական համակարգի կազմակերպումը ու ցանցի հիմնադրումը: Նախատեսվում է, որ պրոբացիոն ծառայողի կողմից կատարվելու են հարցումներ շարժական գույքի, անշարժ գույքի գրանցամատյանները վարող մարմիններին,

ինչպես նաև առևտրային բանկերին և այլ իրավասու մարմիններին անձի վերաբերյալ տեղեկատվություն ստանալու համար: Միաժամանակ, տեղեկատվական համակարգում և ցանցում առկա տեղեկատվությունը ձևավորվելու է նաև էլեկտրոնային մոնիթորինգի արդյունքում ձևավորված տեղեկատվությունից: Նման տեղեկատվական համակարգի միջոցով կառավարումը կարող է հիմնվել շահառուների վերաբերյալ տեղեկատվությունը հավաքագրելու և վերլուծելու համակարգչային եղանակի վրա այնպես, որ յուրաքանչյուր հաշվետու ժամանակահատվածի վերջում Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության տվյալների բազան թարմացված լինի, ինչն էլ հիմք կհանդիսանա պրոբացիայի քաղաքականության վերաբերյալ որոշումներ ընդունելու և պրոբացիայի ծառայությունը կառավարելու համար:

Համապատասխան տվյալների համակարգը կարող է կարևոր հենասյուն ծառայել ծառայության վարչարարության համար, այդ իսկ պատճառով մուտքեր կատարելու և յուրաքանչյուր մուտքի համար տվյալի կամ աղբյուրի, հանցագործություն կատարած անձի գրանցված տվյալների մեջ ներառվելիք տեղեկության տեսակի տարբերակման պարտականության իրագործումը պետք է լավ մշակվի և ենթարկվի խիստ կանոնակարգման: Նախատեսվում է տվյալ «աշխատանքային գործիքի» ներդրմամբ սահմանել և իրագործել քաղաքականություն ու ընթացակարգ, որոնք կապահովեն հստակեցված, թարմացված տեղեկությունների առկայություն, որոնց պահպանումը կկատարվի անձնական տվյալների պաշտպանության մասին օրենսդրությամբ սահմանված կանոններին համապատասխան:

Համակարգը պետք է հագեցած լինի տեխնիկական միջոցներով, որոնք կապահովեն տեղեկատվության հասանելիությունն ու դրա սահմանափակումը: Պետք է սահմանվի այն պետական հաստատությունների ցանկը, որոնց հասանելի կլինի այս համակարգում առկա տեղեկատվությունը: Տեղեկատվության պահպանման տևողությունը և դրա ոչնչացման մեթոդները պետք է հստակ կերպով սահմանվեն, ինչպես նաև պետք է նշանակվի այդ գործողությունների համար պատասխանատու անձը: Սա նշանակում է, որ դատարանի կողմից պրոբացիայի

ծառայության ուղղորդված յուրաքանչյուր անձի տվյալները պետք է գրանցվեն «գրանցամատյանի» առանձին բաժնում: Հավաքագրված և վերլուծության ենթարկված տվյալներն ու վիճակագրությունը հիմք կձառայեն ռացիոնալ քաղաքականության վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու և առանձին դեպքերում առանց ազատագրկման միջոցառումների արդյունավետ իրականացման համար:

Միաժամանակ համակարգը պետք է ունենա համագործակցային տեխնիկական հնարավորություններ քրեակատարողական հիմնարկներում օգտագործվող համակարգչային համապատասխան «աշխատանքային գործիքի» հետ (նկատի ունենալով նույն նախարարության համակարգում լինելը՝ սպասարկման և երաշխիքային տեսանկյունից նպատակահարմար է համակարգչային բազան լինի նույն հենքով):

Ծառայության թափանցիկության և հասարակական մոնիթորինգի հնարավորության նպատակով կստեղծվի նաև հասարակական կազմակերպություններից ձևավորված հասարակական վերահսկողության խումբ կամ համապատասխան լիազորությունները կիրականացվի Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի կողմից հաստատված և այսօր քրեակատարողական հիմնարկներում և մարմիններում գործող նույնանման խմբի կողմից:

4. ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Պրոբացիայի ծառայության գործառույթների իրականացումն ու նպատակների իրագործումը տեսականորեն և գործնականում անհնարին կլինի, եթե պրոբացիայի ծառայությունները չունենան դրանց համար նախատեսված ֆինանսական միջոցներ:

Այլ երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ մի շարք երկրներում պրոբացիայի ծառայությունները ֆինանսավորում ստանում են արդարադատության նախարարության կողմից: Սա, ըստ էության, գործում է այն երկրներում, որտեղ պրոբացիայի ծառայությունները գործադիր իշխանության համակարգի մաս են

կազմում (օրինակ՝ Ավստրիայում պրոբացիայի ծառայության ֆինանսավորման 87%-ը ստացվում է Արդարադատության նախարարությունից, իսկ մնացած մասը տեղական ինքնակառավարման մարմիններից և հանրային ծառայություններից): Շոտլանդիայում պրոբացիայի ծառայության ֆինանսավորումն ապահովում է գործադիր իշխանությունը, իսկ ահա Շվեյցարիայում գոյություն ունեն տարատեսակ կազմակերպություններ, որոնք կատարում են ծառայությունների ֆինանսավորումը: Հատկանշական է, որ բազմաթիվ եվրոպական պետություններում (ինչպիսիք են՝ Ավստրիան, Բուլղարիան, Չեխիան, Ռումինիան, Անգլիան, Հունգարիան և այլն) օգտագործում են Եվրամիության տրամադրած ֆինանսական միջոցները: Պրոբացիայի ծառայությունները կարող են ֆինանսավորում ստանալ նաև դատական իշխանությունից կամ պետական մարմիններից բացի այլ աղբյուրներից: Սրա լավագույն օրինակը Հոլանդիան է, որտեղ պրոբացիայի ծառայությունը կարող է ֆինանսավորում ստանալ առևտրային կազմակերպություններից: Մյուս հատկանշական օրինակը վերաբերում է Բուլղարիային և Ռումինիային, որտեղ պրոբացիայի ծառայության բյուջեն առանձնացված է դատական և բանտային համակարգի բյուջեներից, սակայն ինքնուրույն բնույթ չի կրում¹³:

Պրոբացիոն ծառայության՝ պետության կողմից հիմնադրվելու հանգամանքը ենթադրում է պետության կողմից ֆինանսավորում: Սակայն այն չի սահմանափակի նաև արտաբյուջետային միջոցներ ունենալու հնարավորությունը: Նմանօրինակ լուծման պարագայում կլուծվի նաև օրենքով չարգելված կարգով ֆինանսավորում ստանալու և բյուջետային ծախսերը թեթևացնելու խնդիրները:

Ստորև ներկայացվող աղյուսակ 1-ում բերված են ներկայիս Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումում առկա և պրոբացիայի ապագա ծառայությանն անհրաժեշտ նյութատեխնիկական կամ այլ հիմնական ռեսուրսների համեմատականը (հաշվարկը՝ բյուջետային նույն հոդվածային չափանիշներից ելնելով):

---

¹³ European Probation Service Systems, a comparative overview by Anton van Kalmthout and Ioan Durnescu
ardz.voroshum-MQ-007

Աղյուսակ 1.

Հ/հ	Նյութատեխնիկական կամ այլ ռեսուրսը	Ներկայիս Հայաստանի Հանրապետության ԱՆ քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանում	Ապագա պրոբացիայի ծառայություն
1	Հաստիքային միավորները	78 (8-ը կենտրոնական մարմնում, 21-ը Երևանում, իսկ 49-ը մարզերում)	200 (55-ը կենտրոնական մարմնում, 35-ը Երևանում, իսկ 110-ը մարզերում)
2	Տարածքային ստորաբաժանումները	17 (10-ը՝ մարզերում, 7-ը՝ Երևանում)	13 (10-ը մարզերում, 3-ը՝ Երևանում)
3	Նստավայրերը	38-ը՝ մարզերում և 2-ը՝ Երևանում (փաստացի միայն երկուսն են Հայաստանի Հանրապետության ԱՆ հաշվեկշռում)	40՝ մարզերում, 1-ը՝ Երևանում՝ կենտրոնական մարմնի և Երևանի տարածքայինի համար
4	Տրանսպորտային միջոցները	11 մարդատար, որից 9-ը ենթակա է դուրսգրման	26 մարդատար, 1 ավտոբուս, 1 միկրոավտոբուս
5	Համակարգչային ապահովումը	25 համակարգիչ, 2 պատճենահանող սարք, 1 սկաներ (բոլորը դուրս գրման ենթակա)	170 համակարգիչ, 15 պատճենահանող սարք, 15 սկաներ, 1 սերվեր
6	Հիմնական ծախսերի բյուջետային ապահովումը	Ընդհանուր՝ մոտ 200 000.0 հազ. դրամ	Ընդհանուր՝ մոտ 600 000.0 հազ. դրամ

Արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանման հաստիքային միավորների թվաքանակը (78 հաստիքային միավոր) այսօրվա խնդիրների հետ համեմատ բավարար չէ, իսկ պրոբացիայի ծառայության ստեղծման՝ խնդիրների ավելացման կապակցությամբ այն կլինի խիստ անբավարար: Նախատեսվում է, որ ծառայության հաստիքային միավորների ողջամիտ թվաքանակը կկազմի մոտ 200: Որպես ելակետային ցուցանիշ հիմք է ընդունվել մինչդատական վարույթում, դատական քննության ընթացքում և հետդատական շրջանում կալանավորված և դատապարտված անձանց ընդհանուր թիվը, որը 2013թ. դրությամբ կազմել է 3571 մարդ (այդ թվում՝ զեկույցների առումով), ինչպես նաև այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանման վարույթում նույն օրվա դրությամբ առկա ընդհանուր դատապարտյալների թիվը՝ 1000 գործ (որոնցից պատիժներ՝ 662, վերահսկողություն՝ 384, որոնք կարող են նույն դատապարտյալի առումով մեկտեղվել՝ 46 դեպքով): Աշխատողների թվաքանակի հաշվարկը կատարված է պրոբացիոն աշխատողների թիվը հարաբերակցած 5000 դատապարտյալի կամ մինչդատական վարույթում և դատական քննության ընթացքում գտնվող անձանց հաշվով, ինչպես նաև պրոբացիայի՝ այլընտրանքային պատժի դատապարտված և վերահսկողության տակ գտնվող անձանց ենթադրյալ՝ 4000 (ներկայիս այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումների կողմից համաներմանը ոչ հաջորդիվ ժամանակահատվածում վարույթ է ընդունվել ավելի քան 2600 գործ, և դրան ավելացվել է քրեակատարողական հիմնարկներից դեպի պրոբացիայի ծառայություն «հոսող» գործերի քանակը՝ մոտ 1500) թվին՝ ելնելով այն հանգամանքից, որ պրոբացիոն մեկ աշխատող նման գործառության ծանրաբեռնվածությամբ կարող է արդյունավետ աշխատել առավելագույնը 40 դեպքով:

Պետության կողմից մեկ ծառայողի (սոցիալական աշխատող կամ հոգեբան կամ պրոբացիոն բնույթի աշխատող) ծախսը կկազմի տարեկան մոտ 2520.0 հազ. դրամ (210.0 հազ. դրամ միջին ամսական աշխատավարձի դեպքում), իսկ ամբողջ անձնակազմի համար այն տարեկան կկազմի 504000.0 հազ. դրամ՝ ներառյալ

հարկային պարտավորությունները և պարտադիր այլ վճարները: Հարկ է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2014-2016թթ. միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրի հիման վրա նախատեսվում է պետական ծառայողների աշխատավարձի աճ տաս տոկոսի չափով, համաձայն որի պրոբացիոն ծառայողների միջին ամսեկան աշխատավարձը հաշվարկվել է 210000 ՀՀ դրամ:

Գրասենյակային ապահովման (այդ թվում նաև՝ տարածքային գրասենյակների) հարցն ամբողջությամբ խնդրահարույց է, քանի որ այսօրվա դրությամբ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանման համար նախատեսված շենք-շինություններ չկան (բացի Իջևանի գրասենյակից): Դա իր հերթին ենթադրում է, որ պրոբացիայի ծառայության տարածքային գրասենյակները պետք է ստեղծվեն կամ տրամադրվեն կառավարության կողմից կամ վարձակալվեն: Նախատեսվում է, որ մարզային ստորաբաժանումների մոտ 40 գրասենյակները վարձակալելու դեպքում ֆինանսական ծախսը կկազմի մոտ՝ 25.0 հազ. դրամ * 12 * 40 գրասենյակ = 12000.0 հազ. դրամ:

Ծառայության կենտրոնական մարմնում կամ յուրաքանչյուր պրոբացիոն աշխատող կամ հոգեբան իր աշխատանքային պարտականությունների կատարման համար պետք է ունենա համակարգիչ (հաշվարկված չեն էլեկտրոնային վերահսկողության իրականացման համար անհրաժեշտ էլեկտրոնային տեխնիկայի ձեռքբերման և սպասարկման ծախսերը՝ նկատի ունենալով այն, որ դրանք կիրականացվեն հետագա արտաբյուջետային կամ դոնորների միջոցների հաշվին), իսկ տարածքային յուրաքանչյուր ստորաբաժանում՝ ավտոմեքենա (մեղադրյալի հիմնարկ կամ տուժողի և/կամ դատապարտյալի տուն, աշխատանքի/ուսման վայր մեկնելու, նրա կենցաղային, ընտանեկան, աշխատանքային պայմաններին ծանոթանալու ու վերլուծելու նպատակով): Հետևաբար համակարգիչ ձեռք բերելու արժեքը կկազմի 220.0 հազ. դրամ * 170 հատ = 39600.0 հազ. դրամ, համակարգիչների հետ առնչվող այլ սարքավորումների և գրենական պիտույքների ձեռքբերման և սպասարկման ծախսերը՝ տարեկան մինչև 10.0 մլն. դրամ: Ավտոմեքենաների ձեռքբերման ծախսերը կկազմեն նվազագույնը 6000.0 հազ.

դրամ * 27 հատ = 162000.0 հազ. դրամ, ինչպես նաև մեկական ավտոբուսն ու միկրոավտոբուսը՝ համապատասխանաբար մոտ 14 և 10 մլն դրամ, իսկ մեքենաների տարեկան սպասարկման ծախսը կկազմի առնվազն 20.0 մլն. դրամ:

Այսպիսով, ելնելով վերոգրյալից, չանդրադառնալով ծախսերի մյուս տեսակների բովանդակային մեկնաբանմանը, ինչպես նաև հիմք ընդունելով Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2004թ. սեպտեմբերի 23-ի թիվ 1536-Ն, 2004թ. դեկտեմբերի 12-ի թիվ 1956-Ն, 2005թ. փետրվարի 17-ի թիվ 194-Ն, 2005թ. ապրիլի 28-ի թիվ 629-Ն և 2005թ. դեկտեմբերի 29-ի թիվ 2335-Ն որոշումները, պրոբացիայի ծառայության պահպանման տարեկան ընդհանուր ծախսը կկազմի մոտ 841 270.0 հազ. դրամ, այդ թվում՝

ա. աշխատավարձ և դրան հավասարեցված վճարումներ՝ 334 620.0 հազ. դրամ,

բ. գրասենյակների վարձակալություն՝ 39 600.0 հազ. դրամ,

գ. վարչական սարքավորումների (համակարգչային տեխնիկա) ձեռքբերում՝ 40 700.0 հազ. դրամ,

դ. տրանսպորտային միջոցների ձեռքբերում՝ 180 000.0 հազ. դրամ,

ե. գործուղումներ՝ 4 600.0 հազ. դրամ,

զ. կապի ծառայություն՝ 15000.0 հազ. դրամ,

է. էներգետիկ, ջեռուցման, կոմունալ ծառայություններ՝ 17500.0

ը. մեքենաների և այլ սարքավորումների ընթացիկ նորոգում և պահպանում՝ 20000.0 հազ. դրամ,

թ. էլեկտրոնային վերահսկողության համար անհրաժեշտ սարքավորումներ՝ 131 250

ժ. Համակարգիչների սպասարկում և գրենական պիտույքների ձեռքբերում՝ 4000.0 հազ. դրամ,

ժա. ապահովագրական ծախսեր՝ 2000.0 հազ. դրամ,

ժբ. կահույք և օդորակիչներ՝ համապատասխանաբար 28000.0 հազ. և 12000.0 հազ. դրամ,

ժգ. չհաշվարկված և չնախատեսված այլ ծախսեր՝ 12 200.0 հազ. դրամ:

Այս այն դեպքում, երբ մոտ 351950.0 հազ. դրամը լինելու է մեկանգամյա ծախս՝ նկատի է առնվում ավտոմեքենաների, համակարգչային տեխնիկայի և էլեկտրոնային վերահսկողության սարքավորումների ձեռք բերման համար նախատեսված ծախսերը: Այսինքն՝ պրոբացիայի ծառայության գործունեությունն ընդհանրապես ապահովելու համար անհրաժեշտ է լինելու մոտ 489320.0 հազ. դրամ (այսինքն՝ պրոբացիայի տակ գտնվող անձի վրա կատարվելիք ծախսը ենթադրյալ 4000 անձի դեպքում կազմելու է տարեկան 122.3 հազ. դրամ կամ օրական մոտ 335 դրամ):

Արդյունքում՝ պրոբացիայի ծառայության գործունեության ծախսը մոտ երեք անգամ թանկ է, քան այսօրվա՝ այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումների ծախսը: Սակայն դրա փոխարեն պրոբացիայի ծառայությունն ունենում է մոտ երեք անգամ ավելի գործառույթներ, միաժամանակ գործունեության անհամեմատ լավ որակ՝ լիարժեք հագեցված կառույցի ու մոտ փոքր-ինչ ավելի վարձատրություն ստացող աշխատողների առկայությամբ: Իսկ ամենակարևոր ձեռքբերումը ֆինանսական միջոցների բավականաչափ տնտեսումն է, որը գոյանում է ազատությունից զրկելու ձևով պատժի դատապարտված անձանց թվաքանակի շեշտակի կրճատմամբ (նման հաջողություն վերջին երկու տարում գրանցել է նույնիսկ Ռուսաստանի Դաշնությունը, որը երկրորդն է աշխարհում ազատազրկվածների թվաքանակով):

ԳԼՈՒԽ 2. ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԸ

1. ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Միջազգային փորձի ուսումնասիրության արդյունքները վկայում են, որ պրոբացիայի ծառայություններն օժտված են ավելի քան երկու տասնյակ տարաբնույթ գործառույթներով՝ սկսած հանցավորության նվազեցման նեղ մասնագիտական ծրագրերից, տուժողների վերականգնումն ապահովող ծրագրերից

մինչև ազատված նախկին դատապարտյալներին տարբեր ծառայությունների մատուցումը:

Պրոբացիայի գործունեության հիմնական շրջանակն ընդհանրապես ներառում է նվազագույնը հետևյալը.

ա. վարույթն իրականացնող և հանցանք կատարած անձի առնչությամբ որոշում կայացնելու իրավասություն ունեցող մարմիններին համապարփակ տեղեկատվության տրամադրում (զեկույցի տեսքով), այդ թվում՝ սոցիալական հարցումների կամ նախքան դատավճռի հրապարակումը զեկույցների ներկայացում,

բ. պրոբացիոն բնույթի «պատիժների» կամ «պայմանների» կատարման նկատմամբ վերահսկողություն,

գ. պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու, դատավճռի կատարման հետաձգման կամ պատժից ազատման, ինչպես նաև պայմանական վաղաժամկետ ազատման ժամանակ, ինչպես նաև այլ հիմքերով պատժից ազատված անձի նկատմամբ վերահսկողություն (եթե օրենքով նախատեսված է պատժի կրման հնարավորությունը),

դ. ակոհոլամոլությունից կամ թմրամոլությունից բուժման կարիք ունեցող անձանց համար ոչ հարկադիր բուժման ծրագրերի կամ այլ տեսակի հանցագործություն կատարած անձանց համար նախատեսվող վերականգնողական ծրագրերի, հատուկ միջոցառումների իրականացում (կրթական, մշակութային, սոցիալ-հոգեբանական),

ե. հանցանք կատարած անձանց ուղղորդում, վերահսկողություն և աջակցություն քրեական վարույթի ողջ ընթացքում,

զ. հանրային աշխատանքների նկատմամբ վերահսկողություն և դրանց կազմակերպում,

է. մեղադրյալի և տուժողի հաշտեցում (մեդիացիա),

ը. ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների և խափանման միջոցների կիրառման ապահովումը, սոցիալական, կրթական, մշակութային, հոգեբանական ծրագրերի իրականացում՝ հանցանք կատարած անձի

վերասոցիալականացումն ապահովելու նպատակով վարույթի ողջ ընթացքում, ինչպես նաև ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժը կրելու ընթացքում,

թ. դատապարտյալների գնահատում պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացնելիս,

ժ. Դատապարտյալների անհատական պլանների մշակման համար մասնագիտական խորհրդատվության տրամադրում քրեակատարողական ծառայությանը,

ժա. ներման հարցերով խորհրդատվական զեկույցների ներկայացում,

ժբ. էլեկտրոնային մոնիթորինգ,

ժգ. պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատված անձանց օժանդակության տրամադրում:

Չնայած լիազորությունների այդ տարբեր շրջանակներին, ներկայումս գրեթե բոլոր երկրներում պրոբացիայի ծառայության գործառույթները իրականացվում են ոչ ուժային կառույցների կողմից և հիմնականում պրոբացիայի հետևյալ չորս փուլերով.

ա. մինչդատական,

բ. դատական,

գ. պենիտենցիար,

դ. հետպենիտենցիար:

Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի ծառայության լիազորությունների և գործառույթների շրջանակը պետք է ընդգրկի՝

ա. մինչդատական փուլում՝ խափանման միջոցի ընտրության նպատակով մինչդատական զեկույցի պատրաստում և այլընտրանքային խափանման միջոցներից տնային կալանքի և վարչական հսկողության իրականացում, օրենսդրությամբ նախատեսված լինելու դեպքում՝ մեղիացիա,

բ. դատական փուլում՝ մինչև պատժի նշանակելը խափանման միջոցի ընտրության կամ պատժի ընտրության վերաբերյալ զեկույցի տրամադրում և օրենսդրությամբ նախատեսված լինելու դեպքում՝ մեղիացիա,

գ. պենիտենցիար փուլում՝ այլընտրանքային պատիժների կատարում, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում փորձաշրջանի կազմակերպում և իրականացում, վերականգնողական աշխատանքներ, պատժից ազատված անձի վարքի վերահսկողություն, պատիժը հետաձգված անձանց նկատմամբ վերահսկողություն, ազատագրկման տեսքով պատժի կրման ընթացքում պատժի անհատական պլանավորմանն աջակցություն, դատապարտյալի վարքի պարբերական գնահատում, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինման նպատակով զեկույցների տրամադրում, ներման խնդրագրերով զեկույցների տրամադրում, ինչպես նաև անկախ հանձնաժողովներին անհրաժեշտ սոցիալ-հոգեբանական եզրակացության ներկայացում.

դ. հետպենիտենցիար փուլում՝ դատվածությունը հանելու առնչությամբ դատարանին զեկույցի ներկայացում, իրավական օժանդակություն, անձի վերասոցիալականացում:

2. ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՒԼՈՒՄ ՊՐՈՐԱՑԻԱՅԻ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Մինչդատական պրոբացիան իրենից ենթադրում է քրեական գործի մինչդատական քննության ընթացքում պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող գործառույթները: Այս փուլում այլ երկրների պրոբացիայի ծառայությունների կողմից հիմնականում իրականացվում է՝

ա. մեղադրյալի վերաբերյալ զեկույցի պատրաստում,

բ. այլընտրանքային խափանման միջոցների իրականացում,

գ. ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն,

դ. օժանդակություն և աջակցություն, ինչպես նաև սոցիալական ծրագրերի իրականացում՝ մեղադրյալի վերասոցիալականացումն ապահովելու նպատակով:

Նախատեսվում է, որ Հայաստանում պրոբացիայի ծառայությունը մինչդեռատական փուլում կարող է պատրաստել մեղադրյալի վերաբերյալ զեկույցներ և իրականացնել այլընտրանքային խափանման միջոցները:

Պրոբացիայի ծառայությունների դերակատարության մեջ կենտրոնական դեր են զբաղեցնում դատարանի կամ մինչդեռատական վարույթն իրականացնող մարմնի համար պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից պատրաստված զեկույցները, որոնք այդ մարմինների կողմից հաշվի են առնվում որոշումներ կայացնելիս: Այս զեկույցները խորհրդատվական բնույթի են: Զեկույցը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է լինի օբյեկտիվ, իրական ու անկողմնակալ, պետք է բխի մեղադրյալի և տուժողի շահերից ու ներառի մեղադրյալի վարքագծի պոտենցիալ փոփոխության և սոցիալական վերաինտեգրման մասին տեղեկատվություն¹⁴: Զեկույցներ ներկայացնելու պարտականությունը նախատեսված է նաև Տոկիոյի Կանոններով¹⁵: Կանոնների համաձայն՝ հաշվետվությունը դատական մարմիններին ներկայացնում են դրա համար իրավասու մարմիններն ու պաշտոնյաները: Այն պետք է սոցիալական տեղեկություն ու խորհրդատվություն պարունակի ինչպես դատապարտյալի, այնպես էլ դատավարության վերաբերյալ:

Մինչդեռատական փուլում դատախազը կամ դատավորը կարող են գրավոր դիմել պրոբացիայի ծառայությանը՝ մեղադրյալի վերաբերյալ մինչդեռատական զեկույց տրամադրելու համար: Դատախազի կամ դատավորի գրավոր դիմումը պետք է ներկայացվի պրոբացիայի ծառայության պետին, որն էլ, ըստ սահմանված կարգի, պետք է հանձնարարի համապատասխան ստորաբաժանմանը (կամ աշխատակցին) պատրաստել մինչդեռատական զեկույց, որը պետք է կցվի քրեական գործին (միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ընդհանուր մոտեցումներով հանդերձ՝ յուրաքանչյուր երկիր ունի իր լուծումները և հատկանիշները, տվյալ գործառույթի նկարագրությունը հիմնված է ոչ թե մեկ, այլ մի քանի երկրների (Հունգարիա, Էստոնիա, Լատվիա, Դանիա, Անգլիա, Ռուս, Շոտլանդիա, Նիդեռլանդներ, Կատալոնիա և այլն) փորձից վերցված առանձին տարրերի վրա): Մոլդովայի օրենքի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ պրոբացիոն

¹⁴ Handbook on Probation Services, Guidelines for Probation Practitioners and Managers, Jon Klaus

¹⁵ UN Standard Minimum Rules for Non-Custodial Measures
ardz.voroshum-MQ-007

ծառայությունը ներկայացնում է զեկույց մեղադրյալի սոցիալ-հոգեբանական բնութագրի վերաբերյալ: Լատվիայի «Պրոբացիայի պետական ծառայության մասին» օրենքի 17-րդ հոդվածի համաձայն՝ պրոբացիոն ծառայությունը ներկայացնում է մինչդատական զեկույց մեղադրյալի սոցիալ-հոգեբանական բնութագրի՝ դատարանի կամ դատախազի միջնորդության առկայության դեպքում: Դանիայի դատական օրենսգրքի 808-րդ հոդվածի համաձայն՝ պրոբացիոն ծառայությունը ներկայացնում է մինչդատական զեկույց դատարանի միջնորդության առկայության դեպքում¹⁶:

Լեհաստանի քրեական դատավարության օրենսգրքի 214-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը կամ դատախազը մինչդատական փուլում իրավունք ունի դիմելու պրոբացիոն ծառայությանը՝ զեկույց ներկայացնել մեղադրյալի սոցիալ-հոգեբանական բնութագրի վերաբերյալ: Լեհաստանում սույն զեկույցը ներկայացնելը համարվում է պարտադիր միայն երկու դեպքում՝

- 1) ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործությունները դեպքում,
- 2) հանցագործությունը կատարելու պահին դեռևս չի լրացել հանցագործություն կատարած անձի 21 տարին:

Մինչդատական զեկույցը պետք է տրամադրվի այն քրեական գործերով, որոնց դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը պատրաստվում է դիմել դատարան՝ կալանավորումը որպես խափանման միջոց նշանակելու միջնորդությամբ: Մինչդատական զեկույցը տրվում է դատարանի պահանջով, որի նպատակը դատավորի կողմից որոշում կայացնելուց առաջ հանցագործություն կատարած անձի մասին տեղեկություն ունենալն է, ինչն էլ հաշվի է առնվում որոշում կայացնելիս: Զեկույցում պարունակվող տեղեկատվությունը ստացվում է ինչպես անմիջականորեն մեղադրյալի հետ՝ հարցազրույցների միջոցով, այնպես էլ նրա ընտանիքից, համայնքից, ոստիկանության աշխատակիցներից կամ սոցիալական ծառայություններից: Տեղեկությունը վերաբերում է մեղադրյալի անձին, աշխատունակությանը և աշխատանքային պատմությանը, կրթությանը, սոցիալական, գույքային և ընտանեկան դրությանը, առողջությանը, որոշակի

¹⁶ http://www.cepprobation.org/uploaded_files/Denmark.pdf

հակումներին, հնարավոր կախվածություններին, նախասիրություններին և այլն: Ձեկույցը պատրաստելիս պրոբացիայի ծառայության ծառայողը առաջնորդվում է սահմանված չափորոշիչներով՝ զեկույցում ներկայացնելով անձի վերաբերյալ անհրաժեշտ փաստական հանգամանքերի մասին տվյալներ: Անհրաժեշտ տեղեկատվություն ստանալու համար, պրոբացիայի ծառայության ծառայողը հնարավորության դեպքում կարող է հանդիպել և զրուցել ինչպես մեղադրյալի, այնպես էլ նրա հարազատների, բարեկամների և ընկերների, ինչպես նաև մեղադրյալի հետ կապ ունեցող այլ անձանց հետ: Անձի վերաբերյալ օբյեկտիվ պատկերացում կազմելու համար, պրոբացիայի ծառայության ծառայողը կարող է դիմել այն հաստատություններին, որտեղ սովորել և աշխատել է անձը, տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, ինչպես նաև այլ մարմինների, որոնք կարող են բնութագրական տեղեկություններ տրամադրել նրա վերաբերյալ:

Ձեկույցի արժանահավատությունը երաշխավորելու նպատակով պրոբացիայի ծառայության ծառայողը պետք է հիմնավորի զեկույցում ներկայացված տեղեկատվությունը և փաստերը:

Հաշվի առնելով այն, որ մինչդատական զեկույցը ներկայացվում է դիմող մարմնին և այն ներառվում է քրեական գործի նյութերում՝ քննիչի կամ դատախազի կողմից մինչդատական զեկույցը կարող է օգտագործվել մեղադրյալի անձի վերաբերյալ օբյեկտիվ պատկերացում կազմելու, համապատասխան խափանման միջոց ընտրելու և մեղադրական եզրակացությունը կազմելու կամ հաստատելու համար:

Դատարանը կարող է դիմել պրոբացիայի ծառայությանը, ներկայացնել նոր մինչդատական զեկույց կամ լրացնել քրեական գործի նյութերում արդեն իսկ առկա զեկույցը: Դատարանի կողմից մինչդատական զեկույցն օգտագործվում է խափանման միջոց նշանակելիս՝ անձի վերաբերյալ համակողմանի և օբյեկտիվ պատկերացում ունենալու, ինչպես նաև անձի վտանգավորության աստիճանի և ռեցիդիվի ռիսկի վերաբերյալ գնահատական ունենալու համար:

Հաշվի առնելով զեկույցում ներկայացված անձի բնութագիրը՝ դատարանը կարող է նաև սահմանել պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող

լրացուցիչ միջոցներ, որոնք կնպաստեն անձի ուղղմանը, վերասոցիալականացմանը և վերադարձմանը հասարակություն:

Ներկայիս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված կալանավորմանն այլընտրանքային խափանման միջոց միայն գրավն է: Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով ամրագրված է կալանավորման՝ որպես խափանման միջոցի կիրառման սահմանափակմանն ուղղված մի շարք դրույթներ: Նախագծի հիմնական բնութագրական գծերից մեկը խափանման միջոցների շրջանակի ընդլայնումն է: Կալանավորման և այլընտրանքային խափանման միջոցների հստակ նշումը, նոր այլընտրանքային խափանման միջոցների (տնային կալանքի, վարչական հսկողության) սահմանումը, ինչպես նաև գրավը որպես ինքնուրույն խափանման միջոց նախատեսելը պետք է նպաստեն իրավակիրառ պրակտիկայում անհիմն կամ հարկադրված կալանավորումների թվի կրճատմանը:

Կալանավորումը մեղադրյալի նկատմամբ կարող է ընտրվել միայն այն դեպքում, երբ խափանման մյուս միջոցները չեն կարող ապահովել կամ երաշխավորել մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծը և հանրային շահերի համաչափ պաշտպանությունը:

Քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագիծը որպես այլընտրանքային խափանման միջոցներ նախատեսում է տնային կալանքը, վարչական հսկողությունը (ոստիկանությունում պարբերաբար գրանցվելը) և գրավը: Այս մոտեցումը վերանայման կարիք ունի. Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի ծառայության ստեղծման և երկրում իրականացվող քրեադատավարական բարեփոխումների, ինչպես նոր՝ վերականգնողական արդարադատության համատեքստում՝ ոստիկանության հսկողության հանձնելը՝ այլընտրանքային խափանման միջոցի կիրառումը նախատեսվում է իրականացնել պրոբացիայի ծառայության կողմից: Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ

մի շարք երկրներում հենց պրոբացիայի ծառայությունն է իրականացնում նման խափանման միջոցը (այդ երկրներից են օրինակ՝ Ֆրանսիան, Լեհաստանը)¹⁷:

Նոր քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծով սահմանվող կալանավորում խափանման միջոցին այլընտրանքային խափանման միջոց կիրառելու դեպքում հասարակությունում տվյալ մեղադրյալի վարքի նկատմամբ պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող վերահսկողությունը կլուծի մի շարք խնդիրներ: Մասնավորապես, նվազագույնի կհասցվի անձի շփումը իրավապահ մարմինների հետ՝ դրանով իսկ կրելով ավելի սոցիալական ուղղվածություն, վերահսկողության ընթացքում հանցագործության մեջ մեղադրվող անձը կստանա հոգեբանական օժանդակություն և աջակցություն՝ դրանով իսկ նվազեցնելով վարույթի բացասական ազդեցությունը անձի բարոյափոփոխական վիճակի վրա, պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող սոցիալական աշխատանքների շնորհիվ կապահովվի անձի առավել սահուն վերականգնումը և վերասոցիալականացումը: Մյուս կողմից, կլուծվի նաև կալանավորված անձանց պահելու վայրերի գերբնակեցման խնդիրը, ինչպես նաև կնվազի հանցագործությունների կատարման մեջ մեղադրվող տարբեր անձանց շփումը և հանցավոր փորձառության փոխանցումը:

Որպես կանոն բոլոր այն երկրներում (Ալբանիա, Ավստրիա, Բուլղարիա, Բերլգիա, Գերմանիա, Էստոնիա, Լատվիա, Լիտվա, Անգլիա, Նիդեռլանդներ, Դանիա, Ուելս և այլն), որտեղ գործում է պրոբացիայի ծառայությունը այլընտրանքային խափանման միջոցները կիրառումը ապահովում է պրոբացիայի ծառայությունը:

Պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող այլընտրանքային խափանման միջոցներից տնային կալանքը այնպիսի խափանման միջոց է, որի դեպքում անձը պարտավոր է չլքել դատարանի որոշման մեջ նշված բնակության վայրը: Դատարանի որոշմամբ կարող են սահմանվել նաև լրացուցիչ այլ սահմանափակումներ: Տնային կալանք կիրառելու մասին դատարանի որոշման մեջ

---

¹⁷ European Probation Service systems, Comparative overview, by Anton M. van Kalmthout and Ioan Durnescu, p.22

նշվում են այն կոնկրետ սահմանափակումները, որոնք տարածվում են մեղադրյալի նկատմամբ: Իսկ վարչական հսկողությունը մեղադրյալի տեղաշարժման և գործողությունների ազատության սահմանափակումն է, որի պայմաններում նա պարտավոր է ոչ հաճախ, քան շաբաթը երեք անգամ գրանցվել դատարանի որոշման մեջ նշված պրոբացիայի ծառայությունում: Դատարանի որոշմամբ մեղադրյալին կարող է արգելվել նաև առանց քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի թույլտվության փոխելու մշտական կամ ժամանակավոր բնակության վայրը, այցելելու որոշման մեջ նշված որոշակի վայրեր, տեսակցելու որոշակի անձանց, օրվա որոշակի ժամերին լքելու իր բնակության վայրը: Այս արգելքները սահմանելիս հաշվի են առնվում մեղադրյալի աշխատանքի կամ ուսման պայմանները կամ առողջական վիճակը:

Մեղադրյալի նկատմամբ վարչական հսկողություն կիրառելու մասին որոշման պատճենը կատարման նպատակով պետք է ուղարկվի պրոբացիայի ծառայությանը: Ծառայությունը անհապաղ պետք է գրանցի մեղադրյալին և նրան հսկողության վերցնելու մասին տեղյակ պահի քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին:

Մեղադրյալի վարքագծի նկատմամբ հսկողությունը կարող է իրականացվել նաև հատուկ էլեկտրոնային միջոցներով: Մեղադրյալը պարտավոր է իր վրա մշտապես կրել նշված էլեկտրոնային հսկողության միջոցները, դրանք պահել սարքին վիճակում, ինչպես նաև արձագանքել պրոբացիայի ծառայության հսկողության ազդանշաններին: Մեղադրյալի կողմից տնային կալանքի պայմանները խախտելու դեպքում պրոբացիայի ծառայությունը միջնորդություն է ներկայացնում վարույթն իրականացնող մարմնին՝ դատարան ներկայացնելու և կալանավորմամբ փոխարինելու համար:

3. ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՒԼՈՒՄ ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Դատական պրոբացիան ենթադրում է քրեական գործի դատական քննության ընթացքում պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող գործառույթները: Այս փուլում պրոբացիայի ծառայության կողմից հիմնականում իրականացվում է՝

ա. դատարանում մեղադրյալի վերաբերյալ զեկույցի պատրաստում և ներկայացում դատարանին,

բ. ազատության մեջ գտնվող ամբաստանյալի վարքագծի նկատմամբ հսկողություն կամ նրա հետ տարվող աշխատանքների նկատմամբ վերահսկողություն,

գ. օժանդակություն,

դ. սոցիալական ծրագրերի իրականացում,

ե. դատարանում մեղադրյալի և տուժողի հաշտեցում¹⁸:

Որպես կանոն վերը նշված գործառույթները իրականացնում են պրոբացիայի ծառայությունը եվրոպական մի շարք երկրներում:

Նախատեսվում է, որ Հայաստանում պրոբացիան դատական փուլում պետք է ներառի ներքոհիշյալը:

Հայաստանի Հանրապետության ապագա քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագիծը նախատեսում է դատավճռի կայացման երկփուլ համակարգ: Առաջին փուլում կողմերի և դատարանի համար քննարկման առարկա է դառնում դատարանում մեղադրյալի մեղավորության կամ անմեղության հարցը, որի լուծումից կախված երկրորդ փուլում որոշվում են դատավճռի կոնկրետ տեսակից բխող մյուս հարցերը: Երկրորդ փուլում՝ լրացուցիչ հրավիրված դատական նիստում, դատարանում քննարկման առարկա դարձած՝ մեղադրյալի նկատմամբ պատիժ նշանակելու կամ չնշանակելու, նրա պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքները ուսումնասիրելու, կոնկրետ պատժատեսակը կամ պատժաչափն ընտրելու հետ կապված հարցերը լուծելու համար հստակ կողմնորոշիչներ ունենալու նպատակով դատարանը կարող է հանձնարարել պրոբացիայի ծառայությանը կազմել հատուկ զեկույց, որը կրում է խորհրդատվական բնույթ: Այս զեկույցը բավական նման է մինչդատական փուլում տրամադրվող զեկույցին և ներառում է անձի սոցիալ-հոգեբանական բնութագիրը: Սակայն տարբերակիչ հատկանիշներից է այն, որ այս զեկույցի պատրաստման ժամանակ պրոբացիայի ծառայության ծառայողն ավելի երկար ժամանակ կունենա

---

¹⁸ European Probation Service systems, Comparative overview, by Anton M. van Kalmthout and Ioan Durnescu, p.45
ardz.voroshum-MQ-007

անձի հետ շփվելու, ինչպես նաև արդեն իսկ առկա կլինի որոշակի նախապատմություն, ինչը թույլ կտա ավելի խորքային վերլուծություն կատարել: Ձեկույցը պետք է ներառի անձի վերաբերյալ մանրամասն տեղեկատվություն՝ նվազագույնը պարունակելով հետևյալ տեղեկությունները՝ սոցիալական, ընտանեկան դրությունը, առողջական վիճակը, հնարավոր կախվածությունները, կրթությունը, աշխատանքային պատմությունը, գույքային դրությունը և այլն: Այն պատրաստելիս պրոբացիայի ծառայության ծառայողը պետք է առաջնորդվի սահմանված չափանիշներով: Անհրաժեշտ տեղեկատվություն ստանալու համար նա պարբերաբար կարող է հանդիպել և զրուցել նախ՝ դատարանում մեղադրյալի, հետո՝ նաև նրա հարազատների, բարեկամների և ընկերների, նրա հետ կապ ունեցող այլ անձանց հետ: Դատարանում մեղադրյալի հետ զրույցներին վերջինիս ցանկությամբ, կարող է ներկա լինել նաև նրա պաշտպանը:

Անձի անձնական կյանքին վերաբերող տվյալները հավաքագրելիս և մշակելիս, պրոբացիայի ծառայության ծառայողը պետք է առաջնորդվի անձնական կյանքի անձեռնմխելիության և անձնական կյանքի գաղտնիության ապահովման սկզբունքներով:

Հավաքագրված տեղեկատվության, ինչպես նաև դատարանում մեղադրյալի հետ անձամբ ունեցած զրույցների արդյունքում պրոբացիայի ծառայության ծառայողը պետք է տա անձի օբյեկտիվ սոցիալ-հոգեբանական նկարագիրը: Ձեկույցի արժանահավատությունը երաշխավորելու նպատակով պրոբացիայի ծառայության ծառայողը պետք է հիմնավորի զեկույցում ներկայացված տեղեկատվությունը և փաստերը:

Նման եզրակացության ներկայացումը դատարան կնպաստի առավել իրազեկ ու անաչառ որոշման կայացման՝ հաշվի առնելով պատժի համաչափությունն անձի կողմից կատարված արարքին: Նման պրակտիկան կնպաստի նաև պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտի և այլընտրանքային պատիժների կիրառման ընդլայնմանը:

Անհրաժեշտ է օրենսդրությամբ սահմանել պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների՝ զեկույցում տեղեկությունները ճշմարտացի ներկայացնելու

պարտականությունը, և նախատեսել պատասխանատվություն՝ տվյալ պահանջը խախտելու համար: Միաժամանակ դատավարության կողմերին իրավունք վերապահել ներկայացնել առարկություններ և ապացույցներ պրոբացիայի ծառայության կողմից ներկայացված զեկույցում տեղ գտած տեղեկությունների առնչությամբ:

Հայաստանի Հանրապետության նոր քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագիծը նախատեսում է մասնավոր մեղադրանքի վարույթը: Այս վարույթի գործերով տուժողի բողոքն անմիջականորեն հասցեագրվում է դատարանին, որն էլ կողմերի ներկայացված և հետագայում դատարանի կողմից ձեռք բերված նյութերի հիման վրա ամբողջ ծավալով քննում և լուծում է գործը: Մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտը նախատեսվում է միայն ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների համար և նպատակ է հետապնդում գործի քննության ծանրությունը տեղափոխել դատարան: Ի տարբերություն Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ ըստ որի՝ մասնավոր մեղադրանքի գործերով քննությունը կարող էր ավարտվել մինչդատական փուլում՝ տուժողի և մեղադրյալի հաշտության դեպքում (Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 36-րդ հոդված), ներկայիս նախագծով մասնավոր մեղադրանքի վարույթն անմիջապես տեղափոխվում է դատական փուլ: Այդ իսկ պատճառով մեղիացիան, որը մի շարք երկրներում նախատեսված է որպես մինչդատական փուլում իրականացվող գործառույթ, մեր երկրում կարող է դիտվել որպես դատական փուլում իրականացվող գործառույթ (ինչպես, օրինակ՝ Մալթայում, Նորվեգիայում, Հյուսիսային Իռլանդիայում է): Գերմանիայում պրոբացիոն ծառայությունը իրավունքը մեղացիա իրականացնել նաև մինչդատական, սակայն որոշումը ընդունումը դատախազը: Հյուսիսային Իռլանդիայում մեղիացիա կարող է իրականացվել միայն դատական փուլում: Նորվեգիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի համաձայն՝ մեղիացիան թույլատրվում է իրականացնել միայն դատական փուլում:

Միաժամանակ անհրաժեշտ է նշել Եվրոպայի Խորհրդի անդամ-պետություններին ուղղված «Քրեական գործերում մեղիացիայի վերաբերյալ» R(99)19

հանձնարարականը, որի համաձայն մեդիացիան հնարավոր է կիրառել բոլոր տեսակի հանցագործությունների դեպքում, մեդիացիայի գործընթացը կարող է իրականացվել միայն դատախազի կամ դատարանի որոշման հիման վրա: Ըստ հանձնարարականի՝ մեդիացիայի կիրառման համար անհրաժեշտ է հանցագործություն կատարած անձի և տուժողի համաձայնությունը, ինչպես նաև գործով չչահագրգռված երրորդ անձ, ով կիրականացնի մեդիացիան: Թեև հանձնարարականը նախատեսում է, որ մեդիացիան կարող է կիրառվել ցանկացած տեսակի հանցագործության դեպքում, այնուամենայնիվ սույն հայեցակարգով նախատեսվում է, որ մեդիացիան կիրառվելու է միայն մասնավոր մեղադրանքի գործերում: Մեդիացիայի ընդգծված առավելություններից է այն, որ այս ինստիտուտը հնարավորություն է տալիս արագ փոխհատուցել տուժողի վնասները, հանդիսանում է ավելի սոցիալական, քան դատական միջամտությունը, և նախատեսում է հանցագործության մեջ մեղադրվողի և տուժողի առավել ակտիվ ներգրավում գործընթացում:¹⁹ Որպես արտադատական լուծում, հիմնավորվում է նաև այն հանգամանքով, որ հնարավորություն է տալիս (առավել ևս անչափահասների դեպքում) զերծ պահել անձին դատական քննության ընթացքում հատուկ լարվածությունից և լրացուցիչ սթրեսային ապրումներից: Այս առումով ենթադրվում է, որ անձի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցը՝ կալանավորումը, չի եղել, և անձը զերծ է մնում նաև քրեակատարողական հիմնարկի ենթամշակույթին բախվելուց:

Այս վարույթի շրջանակներում դատարանի որոշմամբ և կողմերի համաձայնությամբ, գործի քննությունը կարող է փոխանցվել պրոբացիայի ծառայությանը: Դատարանը կկասեցնի կամ կհետաձգի գործի դատական քննությունը և մեդիացիա անցկացնելու վերաբերյալ որոշումը կուղարկի պրոբացիայի ծառայության պետին, որն էլ, ըստ սահմանված կարգի, կհանձնարարի պրոբացիայի ծառայության համապատասխան ստորաբաժանմանը (կամ աշխատակցին) սահմանված ժամկետում իրականացնել տվյալ գործով հաշտեցումը:

---

¹⁹ European Probation Service systems, Comparative overview, by Anton M. van Kalmthout and Ioan Durnescu, p.30
ardz.voroshum-MQ-007

Մեդիացիայի գործընթացը սկսվում է մեդադրյալի կողմից իր մեդքի խոստովանությամբ և իր կողմից պատճառված վնասներն ամբողջությամբ հատուցելու պատրաստակամության և հնարավորության արտահայտմամբ: Մեդիացիայի գործընթացը մինչև վերջ շարունակելու համար դրա ողջ ընթացքում պետք է առկա լինի և մեղավոր, և տուժող կողմերի՝ գործը արտադատական կարգով լուծելու կամավորությունը և ցանկությունը:

Այս գործընթացն ավարտվում է կողմերի միջև կնքված համաձայնությամբ, որը ներկայացվում է դատարան: Վերջինս էլ, ստուգելով համաձայնության կամավորությունը և իրավաչափությունը, դրա հիման վրա կարճում է քրեական գործը:

Մեդիացիայի նպատակը կողմերի միջև հանցագործությամբ պատճառված վնասի հատուցման ձևի և չափի վերաբերյալ համաձայնություն ձեռք բերելն է: Մեդիացիան իր մեջ պարունակում է «վերականգնողական արդարադատության» տարրեր և նպատակն է երկխոսության համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծումը, որի արդյունքում տեղի է ունենում կոնֆլիկտի մասնակիցների ներանձնային ստատուսի և հարաբերությունների վերականգնում, իսկ վնասի հարթումը միայն դրան հասնելու միջոց է, սակայն ոչ նպատակ: Ուստի, պրոբացիայի ծառայողի (մեդիատորի) հիմնական խնդիրը ոչ միայն կողմերին հաշտեցնելն է, այլ նրանց երկխոսության համար այնպիսի պայմանների ստեղծումը, որը հնարավորություն կընձեռի կողմերին ինքնուրույն հասնելու սոցիալական հաշտեցման և համաձայնության կայացման:

Պրոբացիայի ծառայողն այս գործընթացում պետք է հանդես գա որպես համակարգող: Պրոբացիայի ծառայողը մեդիացիայի գործընթացը կազմակերպելու հմտություններ և կարողություններ ունեցող երրորդ անձ է: Գործընթացի ամբողջ ընթացքում նա պետք է պահպանի անկողմնակալությունը և չպետք է գործում անձնական շահագրգռվածություն ունենա: Պրոբացիայի ծառայողն ակտիվորեն մասնակցում է մեդիացիայի գործընթացին, կազմակերպում և անցկացնում է կողմերի միջև բանակցություններ և հետևում կողմերի պարտավորությունների կատարմանը: Պրոբացիայի ծառայողը պետք է հետևի մեդադրյալի կողմից

համաձայնությամբ սահմանված վնասի հատուցման պատշաճ կատարմանը (սահմանված չափով և ձևով): Պրոբացիայի ծառայողի գործառույթներն ավարտվում են համաձայնությամբ սահմանված պարտավորությունների պատշաճ կատարմամբ:

Արդյունքում տուժողը ստանում է իրեն պատճառված վնասի հատուցում, իսկ մեղադրյալը ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից՝ ազատվելով նաև դրանով պայմանավորված բոլոր բացասական հետևանքներից:

4. ՊԵՆԻՏԵՆՑԻԱՐ ՓՈՒԼՈՒՄ ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Պենիտենցիար պրոբացիան ենթադրում է դատարանի դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող գործառույթները: Տվյալ փուլում պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվում են՝

ա. դատարանի կողմից նշանակված՝ ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների կատարում,

բ. ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժի դատապարտված անձի սոցիալական, հոգեբանական և իրավական օժանդակություն ու աջակցություն,

գ. դատարանի կողմից պատժից ազատված անձանց վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն,

դ. պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում անձի վարքագծի և դատարանի դատավճռով վերջինիս վրա դրված պարտականությունների կատարման նկատմամբ վերահսկողություն,

ե. դատարանի կողմից կիրառված բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կատարման նկատմամբ վերահսկողության իրականացում,

զ. ազատագրվման ձևով պատիժ կրող դատապարտյալներին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինման վերաբերյալ զեկույցների տրամադրում,

է. ներման վերաբերյալ խորհրդատվական զեկույցների տրամադրում,

ը. քրեակատարողական ծառայողներին անհրաժեշտության դեպքում մասնագիտական խորհրդատվության, աջակցության տրամադրում,

թ. պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատված անձանց վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն, վերջիններիս օժանդակություն ու աջակցություն:

Պրոբացիայի ծառայությունը կատարելու է նաև ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժները՝

ա.տուգանքը,

բ.որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկում,

գ.հանրային աշխատանքները:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը նախատեսում է պատժից ազատելու հիմքեր, ինչպիսիք են՝ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելը, ազատագրվում կրող անձի պատժի չկրած մասի փոխարինում ավելի մեղմ պատժատեսակով, ազատագրվածն դատապարտված հղի կանանց կամ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող անձանց պատժի կրման հետաձգում կամ ազատում, պատժից ազատում ծանր հիվանդությունների հետևանքով, արտակարգ հանգամանքների հետևանքով, մեղադրական դատավճռի վաղեմության ժամկետն անցնելու կապակցությամբ: Այս փուլում պրոբացիայի ծառայությունը պետք է պատժից ազատված անձանց նկատմամբ իրականացնի վերահսկողություն (այդ թվում՝ էլեկտրոնային վերահսկողություն, վերահսկողություն՝ այցելությունների միջոցով):

Նշված վերահսկողությունն իրականացնելիս պրոբացիայի ծառայությանը տեղեկատվություն է տրամադրվում վերահսկվող անձի իրավունքների ու պարտականությունների մասին, վերահսկվողի ցանկալի վարքագծի վերաբերյալ, վերահսկողության նպատակների, իրականացման մեթոդների և պայմանների մասին, ինչպես նաև նախատեսված պարտականությունների մասին:

Վերահսկողություն իրականացնելիս պրոբացիայի ծառայությունը, կախված ընտրված միջոցից, կարող է իրականացնել տարբեր գործառույթներ: Օրինակ՝

բնակության վայրը չփոխելու պարտականության դեպքում իրականացնել պարբերական ստուգիչ այցելություններ, որոշակի վայրեր հաճախելու արգելքի դեպքում կապեր հաստատել տեղական մարմինների, այլ կազմակերպությունների և ընտանիքի անդամների հետ, ովքեր տեղեկություն կտրամադրեն անձի կողմից նշանակված պայմաններին հետևելու կամ դրանք խախտելու մասին, պատճառված վնասը հատուցելու և տուժողին նյութական օժանդակություն ցուցաբերելու պարտականության դեպքում պարբերաբար ստուգել անձի եկամուտները և հսկել, որ դատարանի կողմից սահմանված ժամկետում անձը կատարի իր պարտականությունը և այլն:

Վերահսկողության ընթացքում պրոբացիայի ծառայության կարևոր գործառույթներից պետք է լինի վերասոցիալականացման ծրագրերի իրականացումը, պատժից ազատված անձանց սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աջակցության տրամադրումը, կրթամշակութային, հոգևոր, մարզական, աշխատանքային և այլ զբաղվածության ապահովման աջակցությունը:

Նշված ծրագրերի միջոցով պրոբացիայի ծառայությունը նպաստում է սոցիալական վերականգնման աշխատանքների իրականացմանը, կարճաժամկետ և երկարաժամկետ ծրագրերի հիմնմանը, ուսումնական ծրագրերի կազմակերպմանը, թմրանյութերի և ալկոհոլի օգտագործման դեմ պայքարի հատուկ ծրագրերի իրականացմանը, թմրանյութերից կախվածություն ունեցողների նկատմամբ հսկողության ապահովմանը:

Այս փուլում պրոբացիայի ծառայությունը պետք է աջակցություն ցուցաբերի քրեակատարողական հիմնարկների սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների ստորաբաժանումներին՝ դատապարտյալների վարքի գնահատման և նրանց ուղղման անհատական ծրագրերի կազմման աշխատանքներում:

Պրոբացիայի ծառայության կարևոր գործառույթը պետք է լինի դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացման հարցը քննելու դեպքում այդ անձի վերաբերյալ զեկույցների, սոցիալ-հոգեբանական բնութագրերի ներկայացումը, որը պետք է ներառի նվազագույնը՝ այդ

դատապարտյալի և նրա վարքի եզրակացությունը, գնահատի կրկնահանգագործության ռիսկը, կատարվող սոցիալական, հոգեբանական, իրավական աշխատանքների արդյունավետությունը, անհրաժեշտ վերահսկողական միջոցները, ալկոհոլային կամ թմրանյութերից կախվածության առումով որոշակի կուրսեր անցնելու հնարավորությունը:

Եթե քրեակատարողական հիմնարկի աշխատակիցների գործառույթը սահմանափակվում է դատապարտյալի վարքը գնահատելով՝ ելնելով պատժի կրման ընթացքում ցուցաբերած կարգապահությունից, ապա պրոբացիոն աշխատակցի խնդիրը անձի պատրաստվածության գնահատումն է՝ ապրել ազատության պայմաններում: Ռիսկերը գնահատվում են, թե որքանով է անձի ներկա վիճակը անհրաժեշտ ու բավարար հասարակությունում վերաինտեգրվելու համար և ինչպիսի աշխատանքներ են անհրաժեշտ նրա ուղղման գործընթացն ավարտելու համար:

Այս փուլում պրոբացիայի ծառայությունը կարող է նաև ներկայացնել զեկույցներ՝ վերահսկողության պայմանների փոփոխության անհրաժեշտության մասին, ինչպես պայմանների խախտումների դեպքում՝ պատժի կրման հարցերի վերաբերյալ:

Տոկիոյի կանոնները դատավճռի կայացումից հետո նույնպես նախատեսում են զեկույցի պատրաստում: Մասնավորապես, Կանոնների համաձայն՝ իրավասու մարմինը վճիռը կայացնելուց հետո դատապարտյալի սոցիալական վերաինտեգրումը խթանելու համար պետք է իր տրամադրության տակ այլընտրանքներ ունենա:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ դատապարտյալի ներման խնդրագրերի քննման և դատապարտյալի ներման հարցը Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի սահմանադրական իրավունքն է, և չկան համապատասխան չափորոշիչներ, ուստի՝ այս փուլում դատապարտյալի պատժից լիովին կամ մասնակի ազատման դեպքում, պրոբացիայի ծառայության լիազորությունները կարող են ներառել զուտ խորհրդատվական զեկույցների տրամադրումը:

5. ՀԵՏՊԵՆԻՏԵՆՑԻԱՐ ՓՈՒԼՈՒՄ ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Հետպենիտենցիար պրոբացիան ենթադրում է պատժի կրումից հետո մինչև դատվածության մարումը կամ օրենքով սահմանված կարգով դրա հանումը պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող գործառույթները: Տվյալ փուլում պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվում է զեկույցի պատրաստում և ներկայացում դատվածությունը հանելու առնչությամբ որոշում կայացնելու իրավասություն ունեցող մարմնին:

Պրոբացիայի ծառայությունն իր մեջ կարող է ընդգրկել նաև այլ գործառույթներ այս փուլում, ինչպես, օրինակ՝ մասնավոր մեղադրանքի գործերով մեղիացիայի անցկացումը և տուժողի ու հանցագործություն կատարած անձի միջև միջնորդությունը:

Մասնավորապես, Հայաստանի Հանրապետության պրոբացիայի ապագա ծառայության կողմից հետպենիտենցիար պրոբացիայի փուլում պետք է իրականացվի պատժից պայմանականորեն ազատված, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատված, պատիժը կրած անձանց նկատմամբ վերահսկողություն, նրանց օժանդակության և աջակցության տրամադրում, սոցիալական աշխատանքների իրականացում՝ վերասոցիալականացումն ապահովելու նպատակով, ինչպես նաև զեկույցի պատրաստում և ներկայացում դատվածությունը հանելու առնչությամբ որոշում կայացնելու իրավասություն ունեցող մարմնին: Պատժից ազատ արձակված անձանց համար այս փուլում պրոբացիայի ծառայությունը պետք է ստեղծի և կիրառության մեջ դնի տարբեր կրթական, սոցիալ-հոգեբանական և վարքաբանական ծրագրեր:

6. ԱՆՉԱՓԱՀԱՍՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎՈՂ ՊՐՈԲԱՑԻՈՆ

ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հայաստանի Հանրապետության պրոբացիայի ծառայությունում պետք է գործեն անչափահասների գործերով հատուկ մասնագիտացում ունեցող մասնագետներ՝

պրոբացիոն բնույթի ծրագրերում անչափահաս իրավախախտների սոցիալական, իրավական, հոգեբանական և մտավոր առանձնահատկությունները հաշվի առնելու նպատակից ելնելով: Նկատի ունենալով անչափահասների հետ աշխատանքների առանձնահատկությունները՝ պրոբացիայի ծառայությունը պետք է սերտ համագործակցի խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների, սոցիալական և անչափահասների հետ աշխատանքներում ներգրավված այլ պետական և մասնավոր կազմակերպությունների հետ՝ հատկապես տարբեր վերականգնողական, սոցիալական ծրագրեր իրականացնելու առումով:

Անչափահասների նկատմամբ կիրառվող պրոբացիոն գործառույթների իրականացման առումով կիրառվում են որոշակի առանձնահատկություններ, որոնցից են՝ զեկույցների տրամադրումը բոլոր փուլերում և Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով սահմանված դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառումը:

Զեկույցները պատրաստելու առանձնահատկություններից են՝

ա. պրոբացիայի ծառայության ծառայողը հարցազրույց է ունենում ոչ միայն անչափահասի, այլ նաև նրա օրինական ներկայացուցչի հետ, որի ներկայությունը պարտադիր է անչափահասի հետ հարցազրույցի իրականացման ընթացքում

բ. պրոբացիայի ծառայության ծառայողը դիմում է համապատասխան խնամակալության և հոգաբարձության մարմնին՝ անչափահասի վերաբերյալ տեղեկատվություն և տվյալներ ստանալու, ինչպես նաև նման մարմինների հետ անչափահասի առնչությունը պարզելու համար,

գ. զեկույցում անչափահասի անձի բնութագիրը, ընտանեկան դրությունը, առողջական վիճակը և այլ մանրամասներ ներկայացնելուց բացի՝ պետք է ներկայացվեն տվյալներ կրթական հաստատություններում անչափահասի առաջադիմության և վարքի վերաբերյալ, նրա հակումները, նախասիրությունները,

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի համաձայն՝ առաջին անգամ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած անչափահասի՝ դատարանի կողմից քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու դեպքում անչափահասի նկատմամբ դատարանի կողմից նշանակված

դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներից հսկողության իրականացումը և ժամանցի ազատության սահմանափակման և վարքագծի նկատմամբ հատուկ պահանջների պահպանման վերահսկողությունը պետք է վերապահվեն պրոբացիայի ծառայությանը՝ հաշվի առնելով այս ծառայության բնույթն ու նշանակությունը:

Անչափահասի նկատմամբ հսկողության իրականացումը, ժամանցի ազատության սահմանափակման և վարքագծի նկատմամբ հատուկ պահանջների պահպանման վերահսկողությունը պետք է զուգորդվեն անչափահասի՝ տարբեր ուսումնադաստիարակչական, սոցիալ-հոգեբանական, վերականգնողական ծրագրերում ակտիվ ներգրավմամբ: Պրոբացիայի ծառայությունը պետք է նաև այլ կառույցների հետ համագործակցության միջոցով անչափահասի զբաղվածությանը կամ հետագա կրթությանը վերաբերող հարցեր լուծելիս ակտիվորեն աջակցի անչափահասին:

Պրոբացիայի ծառայության կողմից ներկայացված զեկույցի հիման վրա դատարանն անչափահասի նկատմամբ կարող է նշանակել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի այլ միջոցներ:

Եթե անչափահասը դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցից պարբերաբար խուսափում է, ապա պրոբացիայի ծառայության միջնորդությամբ նյութերն ուղարկվում են վարույթն իրականացնող մարմնին՝ դատարան դիմելու համար՝ նշանակված միջոցը վերացնելու և անչափահասին համապատասխան պատասխանատվության ենթարկելու հարցը լուծելու համար:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 93-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանը պրոբացիոն ծառայության կողմից ներկայացված զեկույցի հիման վրա կարող է պատժից ազատել անչափահասին, եթե դատարանը գտնի, որ պատժի նպատակներին կարելի է հասնել նրան անչափահասների հատուկ հանրակրթական դպրոցում տեղավորելու միջոցով:

ԳԼՈՒԽ 3. ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԴՐՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի արդյունավետ համակարգ ունենալու համար անհրաժեշտ է մշակել և գործողությունների համար հիմք ընդունել Պրոբացիայի ծառայության ներդրման հայեցակարգ (սույն հայեցակարգը), որն էլ կհամարվի ծառայության ներդրման ուղղությամբ կատարվելիք աշխատանքների սկիզբ: Միաժամանակ հիմք ընդունելով նշված (կամ սույն) հայեցակարգը՝ անհրաժեշտ է մշակել հայեցակարգից բխող գործողությունների ծրագիր, որտեղ շարադրված կլինեն պրոբացիայի ծառայության՝ ներդրման համար անհրաժեշտ 2015-2016 թվականների առաջնայնությունները:

Միաժամանակ, չնայած սույն փաստաթղթով ներկայացված պրոբացիայի ծառայության գործառույթների լայն շրջանակին, ծառայության ստեղծումը և գործառույթների ներդրումը պետք է իրականացվի փուլային կարգով, որը կապահովագրի ծառայությանը հնարավոր խնդիրներից և դժվարություններից, ինչպես նաև կերաշխավորի ծառայության առջև դրված նպատակների և խնդիրների արդյունավետ իրականացումը: Նկատի է առնվում նաև ծառայության ներդրման ուղղությամբ կատարվելիք աշխատանքների ծավալն ու բազմազանությունը, ինչպես նաև դրա համար անհրաժեշտ ռեսուրսների անբավարարությունը (ծախսերի միաժամանակյա իրականացման դեպքում):

Հաշվի առնելով վերը նշվածը՝ սկզբնական շրջանում պրոբացիայի ծառայությունը պետք է իրականացնի միայն պենիտենցիար և հետպենիտենցիար փուլում պրոբացիայի ծառայությանը բնորոշ գործառույթները, իսկ հետագայում, հաշվի առնելով մինչդատական և դատական փուլում վերջինիս գործառույթների լիարժեք իրականացման համար անհրաժեշտ նախադրյալների, պայմանների ապահովման հետ կապված խնդիրների լուծումը պրոբացիայի ծառայությունը կիրականացնի նաև այդ փուլերին բնութագրական պրոբացիայի ծառայությանը բնորոշ գործառույթները (մինչդատական և դատական փուլերում համապատասխան գործառույթների իրականացումը նախատեսվում է 2017 թվականից հետո հաշվի առնելով նաև օրենսդրության հետագա զարգացումները և դրանից բխող

պրոբացիայի ծառայության կողմից համապատասխան գործառույթների իրականացման արդյունավետության և նպատակահարմարության հանգամանքը՝ բացառությամբ այլընտրանքային խափանման միջոցների):

Նախատեսվում է այդ աշխատանքները բաժանել երեք՝ նախապատրաստական, ծառայության ստեղծման և ծառայության գործունեության ամբողջականացման (բոլոր լիազորությունների իրականացման) փուլերի:

1) Նախապատրաստական փուլի (նախնական մինչև 2015 թվականի հունվար, վերջնական՝ մինչև 2015 թվական դեկտեմբեր) հիմնական խնդիրն է դրա ավարտին ունենալ Հայաստանում պրոբացիայի ծառայության ստեղծման համար անհրաժեշտ բոլոր իրավական և գործնական նախադրյալները, այդ թվում՝

ա. պրոբացիայի ծառայության ստեղծումը մեկնարկելու համար իրավասու մարմինների կողմից հաստատված անհրաժեշտ գործողությունների ծրագրի առկայությունը,

բ. իրավական համապատասխան ակտերի ընդունումը Հայաստանի Հանրապետության Ազգային Ժողովի և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից,

գ. աշխատակազմի ներգրավմանն ուղղված աշխատանքների իրականացումը,

դ. պետական միջոցներից ֆինանսավորման իրավական ապահովմանն ուղղված աշխատանքների և կազմակերպչական բնույթի աշխատանքների իրականացումը: Հայաստանում պրոբացիայի ծառայություն ստեղծելուն ուղղված աշխատանքների արդյունավետությունը գլխավորապես պայմանավորված է այն հանգամանքով, թե դրանք որքանով են ճիշտ պլանավորված իրենց բովանդակությամբ, հաջորդականությամբ և ժամանակի մեջ: Սույն հայեցակարգից բխող ծառայությունների ներդրման համար անհրաժեշտ գործողությունների ծրագիրը պետք է համաձայնեցված լինի պրոբացիոն գործառույթներին առնչվող պետական բոլոր իրավասու մարմինների հետ և ընդունելի լինի նրանց համար: Միաժամանակ, այդ մարմինների՝ պրոբացիայի ծառայության ստեղծելուն ուղղված աշխատանքները ևս պետք է հստակ և ժամանակին լինեն, որպեսզի համահունչ լինեն ծրագրի ամբողջական և համաժամանակյա լինելուն:

Նախատեսվում է, որ Պրոբացիայի ծառայության ներդրման հայեցակարգից բխող գործողությունների ծրագիրը հավանության կարժանացվի կամ կհաստատվի Հայաստանի Հանրապետության կառավարության նիստի արձանագրային որոշմամբ:

Հայաստանում պրոբացիայի ծառայություն ստեղծելու համար կպահանջվի մշակել և ընդունել «Պրոբացիայի մասին» կամ «Պրոբացիայի ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը, ինչպես նաև կատարել համապատասխան փոփոխություններ ու լրացումներ Հայաստանի Հանրապետության քրեական, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության և Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսգրքերում: Աշխատանքների իրականացման ժամանակ հնարավոր է նաև փոփոխությունների և լրացումների կատարում այլ օրենսդրական և ենթօրենսդրական ակտերում: Բոլոր այս օրենսդրական բնույթի աշխատանքները պետք է նախատեսվեն պրոբացիայի ծառայության ներդրման հայեցակարգից բխող գործողությունների ծրագրով:

«Պրոբացիայի մասին» կամ «Պրոբացիայի ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով անհրաժեշտ է հստակ սահմանել պրոբացիայի հասկացությունը, տեսակները, սկզբունքները, ծառայության խնդիրները, գործունեության սկզբունքները, լիազորությունները, կառուցվածքը, պրոբացիայի ծառայության ծառայողի իրավական և սոցիալական ապահովման պետական երաշխիքները, նյութատեխնիկական ապահովման, ֆինանսավորման և գործունեության վերահսկման կարգը, ինչպես նաև դրանց հետ առնչվող այլ իրավահարաբերություններ:

Պրոբացիայի ծառայության գործունեության արդյունավետության գրավականներից է համապատասխան որակավորմամբ, մասնագիտական կարողություններով ու գիտելիքներով զինված արհեստավարժ անձանց ներգրավումը: Պրոբացիայի ծառայության աշխատակազմը պետք է ապացուցի իր մոտիվացիան, միմյանց և այլ հաստատությունների հետ համագործակցելու պատրաստակամությունը՝ պրոբացիայի ծառայության նպատակներին հասնելու առումով: Անհրաժեշտ կլինի համապատասխան իրավական ակտով սահմանել

պրոբացիայի ծառայության աշխատակազմի՝ ծառայության անցնելու և պաշտոնում նշանակվելու ընթացակարգերը (պետք է պահանջվի բակալավրի որակավորում)՝ սահմանելով համապատասխան մասնագիտություն ունենալու պահանջները, նախնական վերապատրաստումները, մինչև վեցամսյա փորձաշրջանը, աշխատանքային առաջխաղացումը, ներառյալ՝ վերապատրաստումը (նախնական և շարունակական), աշխատանքի պայմանները (լիազորությունների շրջանակը):

Նախատեսվում է, որ պրոբացիայի ծառայության ներդրման տվյալ փուլի ավարտին հավաքագրված կլինի արդեն իսկ 2015 թվականի ապրիլից համապատասխան ծրագրերից բխող գործառույթների իրականացման համար պատրաստ և վերապատրաստում անցած նվազագույն աշխատակազմ:

Ընդ որում նախատեսվում է 2015 թվականի մայիսից իրականացնել Հայաստանի Հանրապետությունում էլեկտրոնային մոնիթորինգի իրականացման համար անհրաժեշտ պիլոտային ծրագիր, որի շրջանակում համապատասխան մարմնի կողմից իրականացվելու են պրոբացիոն ծառայությանը բնորոշ որոշ գործառույթներ, ինչի միջոցով հնարավոր կլինի գնահատել նաև Հայաստանի Հանրապետությունում ապագա պրոբացիոն ծառայության գործունեության արդյունավետությունը:

Հայաստանում պրոբացիայի ծառայության ստեղծումն ուղղակիորեն կապված է ֆինանսական համապատասխան ապահովմամբ: Այդ իսկ պատճառով տվյալ փուլում անհրաժեշտ է քայլեր ձեռնարկել 2015 թվականի համար բյուջետային հարաբերությունները կարգավորող իրավական ակտերում համապատասխան կարգավորումներ ունենալու պետական բյուջեի միջոցներից պրոբացիայի ծառայության՝ սահմանված կարգով ֆինանսավորման ուղղությամբ: Միաժամանակ, անհրաժեշտ է օրենսդրությամբ սահմանել նաև ծառայության ֆինանսավորման արտաբյուջետային հնարավորությունները:

Պրոբացիայի ծառայության ներդրման համար կարևորվում են նաև կազմակերպչական բնույթի աշխատանքները, այն իմաստով, որ ծառայությունը պետք է ներդրվի Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության կազմում գործող

այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումների բազայի հենքով: Իսկ դա իր հերթին նշանակում է, որ առկա նյութատեխնիկական բազան պետք է համապատասխանեցվի նախատեսված կարիքներին, ինչպես նաև այդ ամբողջը նախապատրաստվի պրոբացիայի ծառայությանը փոխանցելու համար:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ անհրաժեշտ է նշել, որ նախապատրաստական փուլում պրոբացիայի ծառայության գործունեությունը կարգավորվող իրավական կնախատեսվեն համապատասխան իրավակարգավորումներ պրոբացիայի գործառույթների վերաբերյալ: Սկզբնական փուլում պրոբացիայի ծառայությունը կիրականացնի հետևյալ գործառույթները՝

ա) մինչդաստական փուլում դատարանի կողմից նշանակված խափանման միջոցների իրականացում,

բ) դատական փուլում կիրականացնի մեդիացիա,

գ) ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժների՝ տուգանքի, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու և հանրային աշխատանքների կատարում,

դ) պենիտենցիար և հետպենիտենցիար փուլերում՝ դատարանի կողմից պատժից ազատված անձանց վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն՝ համապատասխան վերաինտեգրման ծրագրերի իրականացմամբ, ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժի դատապարտված անձի սոցիալական, հոգեբանական և իրավական օժանդակություն և աջակցություն, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում անձի վարքագծի և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածով սահմանված կարգով համապատասխան անձի վրա դրված որոշակի պարտականությունների կատարման նկատմամբ, պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատված անձանց վարքագծի և դատարանի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված կարգով համապատասխան անձի վրա դրված որոշակի պարտականությունների կատարման նկատմամբ բացառապես վերահսկողության իրականացում, և սոցիալական, հոգեբանական և իրավական օժանդակություն և աջակցություն, ինչպես նաև

դաստիարակչական բնույթի և բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կատարման նկատմամբ վերահսկողության իրականացում,

ե) ազատագրված ձևով պատիժ կրող դատապարտյալներին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ զեկույցների տրամադրում:

2) Ծառայության ստեղծման փուլում (2015 թվականի հունվարից 2016 թվականի հունվար) նախատեսվում է պրոբացիայի ծառայության՝ ստեղծում:

Օրենսդրորեն ամրագրված կլինեն նաև անցումային համապատասխան դրույթներ, որոնց համաձայն կկարգավորվեն՝ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության կազմում գործող այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումների տնօրինման տակ եղած գործերի փոխանցման կարգը պրոբացիայի նորաստեղծ ծառայությանը:

Ծառայության հին ու նոր գործառույթների լիարժեք իրականացման նպատակով կհաստատվի համապատասխան համագործակցություն այլ իրավասու մարմինների և կազմակերպությունների հետ կամ կկատարելագործվի առկա համագործակցությունը: Մասնավորապես, համընդհանուր հետաքրքրություն ներկայացնող համայնքային աշխատանքների մասով՝ պետք է կապ հաստատվի և խորացվի տարբեր կազմակերպությունների և կառույցների հետ: Սա պրոբացիայի ծառայությանը կօգնի դյուրինացնել հանցագործություն կատարած անձանց հանրային աշխատանքներում ներգրավելու աշխատանքները:

Միաժամանակ այս փուլում անհրաժեշտ է զարգացնել համագործակցությունը նաև մասնագիտական ուսուցում ապահովող հաստատությունների հետ՝ հանցագործություն կատարած անձանց որպես առանց վարձավճարի աշխատակից վերցնելու նպատակով: Ալկոհոլամոլությունից կամ թմրամոլությունից բուժման կարիք ունեցող անձանց մասով՝ պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները կարող են վերականգնողական կենտրոնների ու նրանց մասնագետների հետ համատեղ աշխատանքային քննարկումներ ու վերապատրաստումներ կազմակերպել, ստեղծել ուսումնամեթոդական ծրագրեր:

Ծառայության ստեղծման փուլում նախատեսվում է նաև զարգացնել առկա նյութատեխնիկական բազան:

3) Ծառայության գործունեության ամբողջականացման փուլում (2017 թվականից հետո) նախատեսվում է համապատասխան փորձարկումների արդյունքում և անհրաժեշտության դեպքում ընդլայնել լիազորությունների շրջանակը, որն հնարավոր չի եղել իրականացնել ծառայության ստեղծման փուլում: